

Digitales Brandenburg

hosted by **Universitätsbibliothek Potsdam**

Sifre Ḳodesh

‘im targumim u-ve’urim mi-meḥabrim shonim

Sifre Tere ‘Aśar - ‘im Perush Rashi ve-targum Ashkenazi u-ve’ur

Landau, Moses I. Landau, Moses I.

Prag, 595 [1834 oder 1835]

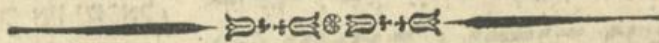
סומע רפס

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-9129

ס פ ר ע מ ו ס

מתורגם ומבואר

מאח ישראל נייאסאן מבראדי.

ונוסף לו

פירוש רש"י ז"ל.

ולמלות לועזיות אשר בו

נספחה לסוף שנים עשר הנביאים

העתקה ובאור

מאח המדפיס משה הלוי לנדא.

שנת ת"ק"צ"ה לפ"ק.

A M O S.

פראג

דרוק אונד פערלאג דעם משה הלוי לנדא.

TRE ASSAR.

תרגום אשכנזי

ע מ ו ס א

א (א) דברי עמוס אשר היה
 בנִקְדִים מִתְקוֹעַ אֲשֶׁר
 הָיָה עַל-יִשְׂרָאֵל בְּיָמֵי עֲזִיָּה מֶלֶךְ-
 יְהוּדָה וּבְיָמַי יִרְבַּעַם בֶּן-יִזְבָּבֵד
 מֶלֶךְ-יִשְׂרָאֵל שְׁנָתַיִם לִפְנֵי הָרַעַשׁ:
 (ב) וַיֹּאמֶר וַיְרִיזָה מְצִיּוֹן יִשְׂאָג
 וּמִירוּשָׁלַם יִתָּן קוֹלוֹ וְאָבְלוּ נְאֻת

א (א) רעדען דעם עמוס,
 אינעם הירטענ-פֿאַר-
 שטעהערס צו תקוע, דער
 אין דען טאָנען עזייה'ס, קע-
 ניגס אין יהודה, צווייא יאהרע
 פֿאַר דעם ערדבעכען, אונד
 אין דען טאָנען ירבעם'ס זאָהן
 יואש'ס, קעניגס אין ישראל,
 איבער ישראל פראָפעציייהטע.
 (ב) זאָ שפראַך ער: פֿאָן ציון
 אויס ערשאַללט דעם עוויגען
 פֿורטבאַרע שטימע, פֿאָן

ירושלים דאָנגערט זיא איינהער, זאָ דאָס דער הירטען וואָהנונגען פֿעראַדען, דער
 פֿלוּ

ר ש י

א (א) אשר היה בנִקְדִים. ת"י דהוה מרי גיתין כמו ומישע מלך מואב היה נוקד (מ"ב ג'):
 שנתים לפני הרעש. שנתים קודם שנתגע עזייה יום שנתנבא ישעיה שנאמר ויכוועו אמות
 הסמים (ישעיה ו') ואומר כאשר נסתם פֿלִנִי הרעש וגו' (זכריה י"ד): (ב) מציון ישאג. מבית
 ק"הק הדיבור יוכל: ואכלו נאות הרועים. וילדון מדירי מלכיא וישרב תקוף כרכיהון:
 על

ב א ו ר

א (א) דברי עמוס, כבר הערנו בהקדמה על ענין הנבואה המתחלת בדברי ומיחסת לנבוא
 עלמו, כמו כאן, וכן דברי ירמיה, ואין לורך לשנות פה: בנִקְדִים, ת"י מרי גיתין,
 זהו תרגום של אנשי מקנה, והלאה בנִקְדִים בפתח מובית שהי' גדול בנִקְדִים: מחקוע,
 עיר קטנה אשר בנה רבבעם (ד"ה ב' י"א ו') במקום לא יכלה לתבואת שדה וברס, על פני
 המדבר אשר נגף ה' את עמון ומואב לפני יהושפט (ד"ה ב' כ' כ'), ע"כ נחרו אותו הרועי' לטוב
 לאן: על ישראל, אחרי שלא זכר ישראל עוד בכל הפרשה, נ"ל שגך ענינו: הוא עמוס אשר
 חזה על ישראל בימי עזייה וירבעם והוא נבא עתה על אומות אלה. גם יתכן שטעם על בשביל,
 כלום' שנבואתו על האומות היתה בשביל שהרעו לישראל: בימי עזייה, הוא עזריה בן אמניה
 הנזכר מלכיס (ב' ט"ו א'), ונקרא ג' זכרי' לדעת רש"י (ד"ה ב' כ"ו ה'): שנתים לפני הרעש,
 הסכימו כל המפרשים שהוא הרעש הנזכר בנבואת זכריה' שהי' בימי עזייה. והנה אגיד לך קורא
 נעים את אשר מלאתי ביוסיפון לרומיים נוסף על מה שמכאנו בד"ה (ב' כ"ו ח"ל): ויצעף המלך
 ויאמר להמיתם, והי' בזעפו עם הנהנים וירעם ה' בשמים, והארץ רעשה מתחת לו, ורננע
 חומת ההיכל מלשעלה וחדך השמש שבד גיקי החומה בפני השלך, והי' לשחק פירח. והנה
 עוד תרעש ותגעש הארץ ואוסדי הרים ירגזו, עד אשר מש חלי ההר (הזתים) לפני שער העיר
 במקום הנקרא גיא הרים (בערגשפאָטע) ימה ויתגלגל עד חלי ההר קדמה, ויניסו גני המלך,
 וגם הארקות כסו, עיין זכריה' (י"ד ה'). וא"כ לפי חשנון הזמנים שתמלח בהקדמה ולאשר העלינו
 סס שהרעש הי' זמן רב אחרי מות ירבעם ע"ה, בהכרח נאמר כי שיעור הכתוב פה, נבא בימי
 עזייה מלך יהודה שנתים לפני הרעש וגם בימי ירבעם מלך ישראל שהי' לפניו וכן תרגמתי:
 (ב) ויאמר, המקרא הזה עומד בפ"ע, והוא כמו שתיסה לנבואות שאחריו, והי' ענינו ה'
 ישאג התוכחות האמורו' בענין. גם יתכן שמוסב על הקודם שאז שנתים לפני הרעש, ולזה
 אמר ה' ישאג ויתן קולו, שהוא כנוי לרעש ורעמי: מציון, מ"ס יחס המקום, כי ה' זוכן
 כציון: ואבלי, לדעתי מלת אבל נגזר מן כל האורה שלילה וחסרון, ונופל ג"כ על דבר שאין
 בו רוח חיים, כמו דרכי ציון אכלות מבלי באי רועד, וכן מלת אָבַל המורה על אמתת הדבר,
 ענינו

הָרְעִים וַיִּבְשׂ רֹאשׁ הַכְּרָמִל: (ג) כֹּה
 אָמַר יְהוָה עַל-שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי
 דְּמִשְׁק וְעַל-אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ
 עַל-דֹּשֶׁם בְּחֲרָצוֹת הַבְּרוֹל אֶת-
 הַגְּלֵד: (ד) וְשַׁלַּחְתִּי אֵשׁ בְּבֵית
 חֹזַל וְאָכְלָה אֶרְמָנוֹת בֶּן-הַדָּד:
 (ה) וְשַׁבְּרַתִּי בְּרִיחַ דְּמִשְׁק וְהַכְּרַתִּי
 יוֹשֵׁב מִבְּקַעַת-אֹן וְתוֹמֵךְ שֶׁבֶט

פִּלְוֵרֵן שְׁעִנְסֵטע פֶּערדֶאָרַט.
 (ג) פֶּאָלְגֶענְדֶעס שְׁפֶרֶאָךְ דֶּער
 עוֹיֵנע: דְּרִיִּיאֶאָךְ וּוְאָר דֶּער
 פֶּרֶעפֶּעל דְּמִשְׁק'ס — דָּאָךְ
 דֶּעוּ פֶּיעֶרֶטֶען לֶאָסֶסע אִיךְ נִיכְט
 אֲוִנְגֶעֶאָהֶנְרֶעט: דָּאָס זײַא נֶעֱהֵמֵ.
 לִיךְ דִּיא גֶלֶד טֶן מִיט צֶאָקִיגֵ.
 טִיִּזֶן אִיִּזֶען פִּיטֶשְׁטֶען; (ד) זֶאָ
 לֶאָסֶסע אִיךְ דֶּעוּ אִיִּן חֹזַל'ס
 הוִיזֶע פֶּיעֶר אױפֶּלֶאָדֶערן, דָּאָס
 דִּיא פֶּאָלֶלֶסֶטֶע בֶּן הַדָּד'ס
 פֶּערֶצֶהֶרֶט ווערדֶען. (ה) צֶעֶרֶ:
 שְׁמֶעֱטֶרֶע דִּיא רִיעֶנֶעל
 דְּמִשְׁק'ס, פֶּערֶטִילֶגֶע דִּיא אִיִּנֵ.
 וּוְאָהֶנֶער בְּקַעַת אֹן'ס דֶּען צֶעפֶּ־

מביח

ד ש י

(ג) על שלשה פשעיוגו'. דכתיב הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר (איוב ל"ג) ואם יותר
 יוזר ונאן כך הוא כבר נהגתי עמהם באדותי לוותר להם על ג' פשעים ואם יש יותר כ"ס שיש
 בכלל השלושה המועט: ועל ארבעה לא אשיבו. על פצע רביעי אין עלי עוד להשיבו ריקס
 מהשיב לו גמול וכ"ס שיש לו פשעים הרבה עתה את זה אפקוד עליהם אשר דשו יושבי גלעד
 הסמוכים להם: בחרות הברזל. ת"י במוריגי דפרזלז והיא כעין שופינ"א שקורין לימ"א ששוי
 חרובים חרובים ורודים בהם בני אדם בייסורים ובהם מחתכין את קשי התנוחה לעשותן חבן:
 (ד) חזל וכן הדד. מלכי ארם וראש ארם דמשק: (ה) מבקעת און. מקום יהוא בארם:
 ותומך שנט. ועבד שולטן כמו לא יסור שנט (בראשית מ"ט) על שם שהמושל רודה את העם
 במקלות

ב א ו ר

ענינו שלילת הקודם: ויבש, ידוע כי אחר הרעש אש, וע"י חוס השמש תיבש הארץ: ראש
 הכרמל, מיטב הכרמל, והכרמל הוא תאר למקום מרעה דין ואמן: (ג) על שלשה פשעיוגו',
 ידוע כי רגיל הי' כפי אנשי קדם לתפוס מספר שלשה על מספר בלתי ידוע, וכן הן כל אלה
 יפעל אל פעמים שלש עם גבר (איוב ל"ג כ"ט). וטעם המקרא פה הנה דמשק, ר"ל ארם,
 כי ראש ארם דמשק, הרבזה לפצוע וגזא האל, אבל זאת לא יאבה ה' סלוח לה שהתאכזרו
 עם תושבי גלעד (עיין מלכים ב' י"ב ל"ג, י"ג ז'): בחרצות הברזל, כתב רש"י ז"ל הוא כלי
 שופינ"א שקורין לימ"א, (והוא סקאפי"נא בלשון רומי שקורין לימ"א בלשון ארפתית) שהוא כלי
 העשוי בעין פלירה פיס לדוש את התנוחה ולחתך התבן למאכל בהמה (עיין שמואל ב'
 י"ב ל"א): (ד) אש, בנוי לאויב: ארמנות בן הדד, הוא בן הדד השלישי בנו של חזאל אשר
 לחץ את ישראל בנוכר במלכים (ב' י"ג ג' כ"ד) והוא מלך עם אביו ביחד. והרד"א אמר שבן
 הדד בנה ארמנות דמשק, והוא מדברי יוסיפן. אבל זה הי' בן הדד הראשון אשר הומת ביד
 חזאל, בפרשע על פניו מכבר טבול במים. שאמרו עליו כי הוא הי' מייפה את העיר בבניני'
 נאים. והנה ראינו שיואש הכה שלש פעמים את בן הדד ויחלוש את עמו לפי חרב, וכן היו
 ונניעים לישראל כל ימי ירבעם, עד אשר מת ירבעם, ואין מלך בישראל, ואז הרימו ראש,
 ואחוז היוס כבר מת חזאל, וגם מנן הדד לא נמלא זכר בשום ד"ה, ונמלא ודאי נאמרה
 נבואה זו או בימי יהוא אשר בימיו הכה חזאל את הגלעד (מלכים ב' י"ב ל"ג) או בתחלת
 מלכות יואש ואף שלא נזכר אס נבא בימי המלכים האלה: (ה) בריח דמשק, בנוי לערי מבלר
 של ארם: מבקעת און, נחלקו דעות המפרשים בשמות בקעת און ובית ערן קלתס אמרו
 שהמה בנויים לדמשק עלמו, וקלתס אמרו שהמה מקומות אחרו', (עי' הקדמה): ותומך
 שבט, הוא המושל המחזיק בידו מטה עוז שנט למשול בו. וידוע ממנהגם, כי ביד הנבחר לשר

מבית עדן וגלו עם ארם קירה
אמר יהוה: (ו) כה אמר יהוה על-
שלשה פשעי עזה ועל ארבעה
לא אשיבנו על הגלותם גלות
שלמה להסגיר לאדום:
(ז) ושלחתי אש בחומת עזה
ואכלה ארמנתיה: (ח) והקרתי
יושב מאשדוד ותומך שבט
מאשקלון והשיבותי ידי על-
עקרון ואבדו שארית פלשתים

מערפיהרער אויס דעם הויזע
עדן, אונד טרייבע ארם'ס ביר-
גער נאך קיר היין; שפריכט
דער עוויגע. (ו) פערנער שפראך
דער עוויגע: עזה פֿרעעלמע
דרייאפאך — דאך איהר פֿיער-
טעם פֿערברעכען קאן איך
ניכט אינגערפֿאָען לאַססען;
דען אום אַן אדום איינע פֿעלליג
גע פֿאַנגענשאַט צו ליע-
פֿערן, טרועבען זיא אַללעם
צוזאַממען. (ז) דאָהער לאַס-
פע איך פֿיערסגלוטח אין
עזה'ס מויערן ענטשטעהען
דאס איהרע פֿאַללעסטע פֿער-
צעהרט ווערדען. (ח) דיא

אמר מלעיל איינוואהנער אשדוד'ס, זאממט דעם רעגענטען צו אשקלון ראַטטע איך אויס; שוויגע זאָדאָן מיינע גויסעל איבער עקרון, אויך דער איבעררעסט דער פלשתים זאָלל דאָהין שוויגי

ר ש י

במקלות: מזית עדן. מקום: קירה. מקום ושם הגלה סנחרב בימי אחז שנאמר ויעל דמזק ויחפסה ויגלה את ארם קירה (מ"ב מ"ז) כל הסורעות שנתנבאו נביאי ישראל לבא חרב על העכו"ם נביאים שהיו קודם סנחרב כגון ישעיה ועמוס נבאו על סנחרב וירמיה ויחזקאל נבאו על נ"ב: (ו) עזה. מכלשמים הימה: גלות שלימה. גלות ישראל שתהא הגלות שלימה שלא ימלץ איש שהיו עומדים על הדרכים ותופסין הנמלטים ומסגירין אותם וכן עשו אנשי לור וכן לד' רוחות בחורבן בית שני כמ"ג באגדת האזינו עזה מן הכרוס לור מן הלפון דמשק מן המזרח ערביים מן המערב שנאמר (ישעיה כ"א) משא בערב ציער בערב תלינו: (ח) אשדוד אשקלון ועקרון. סרני פלשתים הם: והשיבותי ידי. אכה ואשנה:

ולא

ב א ו ר

הנבא ה' שצט, ובהעבירו חילו לפניו, מנה אותם בשצט, ואת העשירי נגע צו כרועה המעביר לאנו תחת שצטו: וגלו עם ארם קירה, כל העם ילכו בגולה לקיר, והוא שם מחוז ידוע יושבת על נהר Cyrrhus בארץ המדי. ונתקיימה נבואה זו ע"י תגלת פלאסר בנוכר מלכ"י (ב' ט"ז א'): (ו) עזה, מכלשמים הימה: על הגלוחם, הנכון שהי' זאת צעת אשר פשע אדום ביהורם וצעת ה' היא העיר ה' גם את רוח פלשתים (ד"ה ב' כ"א י', ט"ז), ונודחי עזרו פלשתים לאדום ולהשיב את הנמלט דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא לארץ ישראל: גלות שלמה, כלומ' עד אחד לא נעדר, וזה עון גדול להסגיר עבד אל אדוניו, וכן הוכיח ישעי' את מואב בזה (ישעי' ט"ז ד'): (ז) ושלחתי אש בחומת עזה, יתכן שרמו על חזקיהו אשר הכה את עזה (מלכים ב' י"ח ח'): (ח) יושב מאשדוד, נבואה זאת נתקיימה בשנת בא תרתן אשדודה (ישעי' כ"א): והשיבותי ידי, אחרי זאת יוסיף ה' שנית ידו וגם עקרון תעקר: שאריות פלשתים, הנה צמה שלא זכר הנביא גם גת המשובה שנערי פלשתים, דעת הרד"ק היא לפי שהיתה למלכי ישראל, כמ"ג (בד"ה ב' כ"ו) שעזיה לקח את גת מיד פלשתים. אך במחילת נבואו אס נאמרה נבואה זו אחרי שגבר עזיהו על פלשתים, מדוע חשב אשדוד, הלא נאמר שם, כי גם תומת אשדוד פרו

שווינדען; שפרייכט דער עוויג-גע. (ט) פֿערנער שפראך דער עוויגע: קאנטע איד אויך דען דרייאָפֿטען פֿרעפֿעל צור'ס אונגעשטראפֿט לאַססען, זאָ ווירדע איד'ס אום דעם פֿיערטען וויללען ניכט טהון: אויך זיא פֿיהרטען אדום איינע פֿעלליגע פֿאַנגענע שפֿאַט צו, אונאיינגעדענק יענעם פֿריינד-שאַפֿטסבינדעס. (י) צעהרענע: דע פֿלאַמע לאַססע איד נון אויף צור'ס מויערן הינאב, דיעזער זאָללען איהרע פֿאַל-לעסטע צום רויבע ווערדען. (יא) קאן איד וואָהל, שפרייכט דער עוויגע, דען דרייא אונד פֿיערפֿאַטען פֿרעפֿעל אדום'ס אונפֿערגאַלטען לאַססען? מיט

אָמַר אֲדֹנָי יְהוָה: (ט) כֹּה אָמַר יְהוָה עַל-שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי-צָר וְעַל-אַרְבַּעָה לֹא אֲשִׁיבֵנוּ עַל-הַסְּגִירָם גְּלוֹת שְׁלָמָה לְאָדָוּם וְלֹא זָכְרוּ בְּרִית אֲחִים: (י) וְשַׁלַּחְתִּי אִישׁ בְּחֹמַת צָר וְאָכְלָה אֶרְמֹנֹתֶיהָ: (יא) כֹּה אָמַר יְהוָה עַל-שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי אָדָוּם וְעַל-אַרְבַּעָה לֹא אֲשִׁיבֵנוּ עַל-רִדְפוֹ בַּחֶרֶב אֲחִיו וְשַׁחַת רַחֲמָיו וַיִּטְרַף לְעַד אִפְּו וְעִבְרָתוֹ שְׁמָרָה נְצִחָה: (יב) וְשַׁלַּחְתִּי

א'ש

דעם שווערדטע פֿערפֿאַלגטע ער יא זיינען ברודער, צערניגטעטע ויינע בלוטספֿערוואַנד-טען, ליעס זיינען צאָרן אונאוויפֿהאַלטזאַם וויטהען, זיינע ראַכניגער איממערפֿאַרט וואַלטען. (יב) זאָ

ר ש י

(ט) ולא זכרו ברית אחים. אשר היה בין חירם ובין שלמה שאמר ויכרתו ברית שניהם (מ"א ה') והיו קורין זה לזה אחי שאמר (שם ט') מה הערים אשר נתת לי אחי: (יא) על רדפו בחרב אחיו. שאמר (במדבר כ') פן בחרב אלף לקראתך וגם עודנו טורף אפו ואפס עברתו לא חזר בו: ויטרף לעד אפיו. המזיק בה ולא הניחה:

ארמנות

ב א ו ר

פרץ? אלא ודאי נאמרה נבואה זו קודם. ולכן נ"ל שהנביא רמז על גת במלת ארית, כי היא היתה אריתם ובטחונם של פלשתים (עיין מיכה ד' ז'). (ט) על הסגירם, מלשון לא תסגיר ענדי. ודע כי גם מזה לא מלאנו בשום ד"ה, ורש"י ז"ל כתב שמסרו את ישראל לטיטוס בחורבן בית שני, (ואחריו הלך הרד"ק). ובמחילת נבואו שכתב מה שאמר בפסוק הקודם שעמוס נבא על חרב סנחרב שינקום באומות שהרעו לישראל. וכי יעלה על הדעת שסנחרב ינקום בפלשתים בימי טיטוס? — לכן נ"ל שרמז על המלחמה שהיתה בימי יהושפט (ד"ה כ' ב') כי אנשי לור היו עמם בעבה (עיין תהלים פ"ג ח'): ברית אחים, ברית קורבה שהי' בין דוד ושלמה בנו ובין חירום מלך לור, גם לאחאב הי' ברית עם אנשי לור ולידון, כי אשתו היתה בת אחבעל מלך לידון (מלכים א' י"ו ל"א): (יא) על רדפו בחרב אחיו, יתכן שרמז על יציאת אדום בחרב לקראת ישראל, בעברם דרך ארצו (במדבר כ' כ"ו): רחמיו, אהביו כמו ורחמי רשע' אצרכי: ויטרף לעד אפיו, אפו הוא הטורף, וטע' טורף הוא הלקימה במטיפסה: ועברתו, היסיה, שמר לנכח, והה"א של שמרה נוספת, לכן המלה מלעיל: (יב) ושלחתי איש בחימון, לדעת

(יג) זאָ זאלל דען מיין פייער
 אין חימן וויטהען, אונד
 בצרה'ס פאללעסטע גענעליך
 אויפרייבען. (יג) פֿאלגענדער
 מאַסען שפראך דער עוויגע
 פֿאָן דען קינדערן עמון'ס:
 איהר דרייאַפֿאָער פֿרעפֿעל
 בלועב אונגערפֿען, דאָך
 נִכְטֵדער פֿיערטע; דאָס זיא
 געמליך גלעד'ס פֿעסטען
 צערטרימערטען, אום איה=
 רע גרענצען אויסצודעהנען.
 (יד) דורך מיד זאלל פייער אין
 רכה'ס מויערן אויסברעכען,
 אונד איהרע פֿאללעסטע אויפֿ=
 צעהרען ביים פֿאָוויגענלערם;
 מיטטען אים שלאַכטגעטימ=
 מעל, בייא טאָבענדעם אונ=
 געוויטטער דעם שטורמפֿאָל=
 לען טאָנעס. (טו) דאָן וואַנד=
 רע איהר קעניג אין געפֿאָנגענשאַפֿט,

אֵש בְּתִימָן וְאָכְלָה אֶרְמֹנֹת
 בְּצִרְהָ: (יג) כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־
 שְׂרָשָׁהּ פִּשְׁעֵי בְנֵי־עַמּוֹן וְעַל־
 אֲרֻבָּעָה לֹא אָשִׁיבֶנּוּ עַל־בְּקִעַם
 הַרֹתֵהֶם לְמַעַן הִרְחִיב אֶת־
 גְּבוּלָם: (יד) וְהִצִּיתִי אֵשׁ בְּחֹמַת
 רֶבְהָ וְאָכְלָה אֶרְמֹנֹתֶיהָ בְּתַרוּעָה
 בַּיּוֹם מִלְחָמָה בְּסַעַר בַּיּוֹם סוּפָה:
 (טו) וְהָלַךְ מַלְכָם בְּגוֹלָהּ הוּא וְשָׂרָיו
 יִהְיוּ אָמַר יְהוָה:

ב (ה) כֹּה אָמַר יְהוָה עַל־שְׂלֹשָׁה
 פִּשְׁעֵי מוֹאָב וְעַל־אֲרֻבָּעָה
 לֹא

רע איהר קעניג אין געפֿאָנגענשאַפֿט, ער זאָממט ווינען פֿירסטען זאללען; דיעס שפראך
 דער עוויגע.

ב (ה) זאָ שפראך דער עוויגע: מואב'ס פֿרעפֿעל וואַר דרייאַפֿאָך — אַכער דען פֿיער=
 טען

ר ש י

(יב) ארמנות בצרה. בין מואב ובין אדום היא ומארץ מואב ונמשכת אחר אדום והיא העמידה
 לו מלך במות מלך הראשון שאמר יובב בן זרח מבצרה (בראשית ל"ז): (יג) נקעס הרוח הגלגלה.
 השחיתו אותה וגם הרוחיים בקעו שלא ישר יורש שיערער על הנחלה וכן הוא אומר (ביומיה
 מ"ט) לבני עמון כה אמר ה' הבנים אין לישראל אם יורש אין לו מדוע ירשו מלכס:
 על

ב א ו ר

לדעת יונתן ורש"י ורד"ק (ירמי' מ"ט ז') תימן הוא תואר לכל ארץ אדום שהיתה בדרומה לא"י ולדעת
 אחרים הוא שם עיר ידועה בצרף אדום, וכן חלקו המכרשים בצברה, אם היא למואב או לאדום.
 ואין המקום פה להאריך (עיין בהקדמה): (יג) הרוח הגלגל, הקבץ מן הר, ותואר הוא לכל
 ערי מבצר ומגדלים גבוהים כהרים. וענינו אדם שזחם את מבצרי גלעד למען הרחיב את גבולכס,
 לכן אני חלית אש בחומתכס ואכלה את גבולכס, עיין ירמי' (מ"ט א'). ולדעת אחרים הרוח
 תאר לגשים ההרות אשר בקעו ולא חסה עליהם עינים. והנה מהמעשה הזה לא מלינו שום זכר,
 ואולי נהיתה במלחמת יהושפט (הנוכרת לעיל ט'). ומלאנו כי לקחו מנת כוסס ע"י יוחס בן עזיהו
 (ד"ה ב' כ"ז ה'): (יד) בחומת רבה, עיר מלוכת בני עמון (עיין הקדמה): בסער ביום סופה,
 ידמה הנביא לרה פתאומית לסער וסופה: (ט) והלך מלכס בגולה, לפי פשוטו הוא מלך מואל,
 ומכזות ירמי' (מ"ט ג') שאמר שם כהניו ושריו יחדו, משמע שהוא מלכס שקץ בני עמון.
 וכן נראה מהעתקת ע' זקנים שקראו ג"כ במקרא שלפנינו הוא וכהניו, ולא שריו:
 על

לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל-שָׂרְפוֹ עֲצֵמוֹת
 מֶלֶךְ-אֲדוֹם לְשִׁיר: (ג) וְשִׁלַּחְתִּי-
 אִישׁ בְּמוֹאָב וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת
 הַקְּרִיּוֹת וּמָת בְּשֵׂאוֹן מוֹאָב
 בְּתַרְוֵעָה בְּקוֹל שׁוֹפָר: (ג) וְהִכְרַתִּי
 שׁוֹפֵט מִקְרֵבָה וְכָל-שָׂרֵי אֶהְרֹג
 עִמּוֹ אָמַר יְהוָה: (ד) כֹּה אָמַר
 יְהוָה עַל-שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי יְהוּדָה
 וְעַל-אַרְבָּעָה לֹא-אֲשִׁיבֶנּוּ עַל-
 מַאֲסָם אֶת-תּוֹרַת יְהוָה וְחֻקֵּי
 לֹא שָׁמְרוּ וַיִּתְּעוּם כְּזִבְיָהֶם אֲשֶׁר-
 הִלְכוּ אֲבוֹתָם אַחֲרֵיהֶם:

ושלחתי

טען קאן איך ניכט אונגערא-
 כען לאססען, דאס ער נעהמ-
 ליק דיא געביינע דעס קעניגס
 פאן אדום צו קאלקשטויב
 בראנטע. (ג) לאססע איך נון
 פייערסגלוטה אויף מואב הינ-
 אב, זא ווערדען דיא פאללע-
 סטע אין קריות הינגעראפֿעט,
 מואב פעללט אים קרוענסגע-
 טימעל, אונטערס לערס דער
 פאזוינען; (ג) אויסראטטען ווילל
 איך דען בעהעררשער אויס
 אוהרער מיטטע, זיינע פֿיר-
 שטען זאללען מיט איהם פֿאל-
 לען. דיעס איזט דער אויס-
 שפרוך דעס עוויגען. (ד) פֿער-
 גער שפראך דער עוויגע: קאן
 איך יהודה'ס פֿרעפעל, דען
 דרייא- אונד פֿיערפֿאלען, אונ-
 געאהנדעט לאססען? דא זיא

דיא לעהרע דעס עוויגען פֿערווארפען, זיינע געזעטצע ניכט בעאבאכטעטען, אונד זיך
 פֿאן דעם אונזיגע בעטהארען ליעסען, דעם אוהרע פֿארפֿארען געפֿאלגט זינד;
 פֿייער

ר ש י

ב (א) על שרפו עצמות וגו'. כ"א נפל מלך אדום ביד מלך מואב ושרפו עצמותיו וטחי' בקירות
 הנית ומבע הקב"ה אונחת המלך שנהגו בו בזיון: (ב) הקריות. שס מקיס כד"א (ירמי' מ"ח)
 על קריות ועל בירה: בשאון. קול המון מלחמה:

על

ב א ו ר

ב (א) על שרפו, איזה היום נפל מלך אדום ביד מואב, ואיזה הזמן שורף, לא נמלא נאום
 ד"ה. והרד"ק אמר שרמו על המעשה הנזכר במלכים (ב' ג' כ"ז). אבל אין דעתי נוחה בזה,
 חדא דהתם בן מלך והנא מלך כתיב, ועוד מלאנו נקורות העמים, כי בעת שהיו בירה גדולה
 שרפו את בנס הנחמד, וכן כתב רש"י (שס). לכן נ"ל שהוא רק להפלה ולמשל, כמו והיו
 עמים מארפות שיד, שענינו מנה גדולה עד מאד, וכן ואשחקם כעפר, ודומיהם רבים. ובאמת
 מלאנו שמד מואב על אדום להשמיד ולהמריב את כל (ד"ה ב' כ'): לשיר, לעכר דק כסיד.
 (ב) הקריות, עיר גדולה בארץ מואב (ירמי' מ"ח כ"ד), וי"ח נרכא, ולפי זה הוא שס כולל
 לכל עיר גדולה. ויתכן שעיר מלוכה נקראת קריות, בעין שקראו היונים למטרופולין שלהם
 הנקראת אטאען אסט"ו סתם, והוא ג"כ שס כולל לכל עיר ועיר: בשאון, קול המון מלחמה,
 ויגיד עליו רעו, בתרועה בקול שופר. וידוע כי בני הקדם הלכו במלחמה ברעש גדול, וכן
 עוד היום בני תונרמה. (ג) מקרבה, מקרב העיר: עמו, עם השוכט: (ד) ויהעום, לשון
 תועה נאמר על הנד ממקום למקום, כמו תעו במדב', והושאל על אדם תועה מדרך השכל,
 והוא אשד עם טעה נדק"ל: כזביהם, אלו נביאי הבצל ומורי שקר אשר סוּו להם משאות שוא
 ומדומים

(ה) וְשַׁלַּחְתִּי אִישׁ בְּיְהוּדָה וְאָכַלָה
 אֶרְמְנוֹת יְרוּשָׁלַם: (ו) כֹּה אָמַר
 יְהוָה עַל-שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי יִשְׂרָאֵל
 וְעַל-אַרְבַּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל-
 מִכְרָם בְּכֶסֶף צְדִיק וְאֲבִיוֹן בְּעִבּוֹר
 גַּעְרִים: (ז) הַשְּׂאִפִים עַל-עַפְרֹ-
 אֶרֶץ בְּרֹאשׁ דָּלִים וְדָרֶךְ עֲנוּיִם
 יִטּוּ וְאִישׁ וְאִבּוֹ יִלְכּוּ אֶל-הַנְּעֵרָה
 לְמַעַן חַלְּלָא אֶת-שֵׁם קְדְשׁוֹ: (ח) וְעַל-
 בְּגָדִים חֲבָדִים יִטּוּ אֶצֶל כָּל-מִזְבֵּחַ

(ה) פֿייער פֿאַכ' איד אין יהודה'ס
 מויערן אָן, דאָז דיא פֿאלעסטע
 ירושלים'ס אויפֿצעהרען זאָלל.
 (ו) זאָלל איד ישראל ניכט פֿער-
 געלטען דען דרייא-אונד פֿיער-
 פֿאַכען פֿרעפֿל? שפּריכט דער
 עוויגע; זיא פֿערקויפֿען דען
 אונשילדיגען אום געלד, דען
 דירפֿטיגען פֿיר איין פֿאַאר שו-
 הע; (ז) גיעריג נאָך דעם עלענ-
 דען אַקקער, טראַכטען זיא
 דעם אַרמען נאָך דעם לעכען,
 בייגען דאָז רעכט דער בע-
 דרענגטען, אונד בוהלען זאָהן
 אונד פֿאַטער בייא אייער דיר-
 גע, מיינען הייליגען נאַמען צו

ענטווייהען; (ח) לאַגערן זיך אויף פֿערפֿענדערטען טעפּפֿיען, נעכען איהרע אַלטאַרע

אונד

ד-ש"י

(ו) על מכרם בכסף לדיק. הדיינין היו מוכרים את מי שהיה זנאי בדין בכסף שומד שהיה מקבלים מיד
 בעל דינו: ואביון בעבור נעלים. ת"י נשני מקומות בדיל דיתסנון. ואומר אני שכך פירושו מטיין משפט
 האביון כדי שימכר למכור שהיה לו בין שדות הדיינין זה עוקף עליו ונוטלה בדמים קלים כדי
 לגדור ולגבול כל שדותיו יחד ולא יפסיק ביניהם: (ז) השאפים על עפר ארץ. על עפר הארץ שהם
 הולכים עליהם כל שאפס וכל מחשבותם נראש דלים הוא איד יגלו אותם ויטלו את שלהם.
 שאיפה גולש"ר בלע"ז: ודרך ענוים יטו וגו'. החלשים נוטים מדרכם והולכין דרך עקלתון
 מפני יראתם כמה דאת אמר (איוב מ"ד) אביונים מדרך יטו: אל הנערה. השאורסה: (ח) ועל
 בגדים חבדים יטו. ת"י על מטות שוין דמשנן מסתזרים וקופין מלוה על העניים וממשכני'
 אותם ועושים בגדיהם מלעות ומסובין עליהם בהטייה נעת קעודתם. יטו לשון מסיבה שכל
 מסיבה

ב א ו ר

ומדומים: (ו) על שלשה פשעי ישראל, הואיל ועיקר נבואתו הי' על ישראל לכן פרט בהם
 הכתוב הזמזמים האלה, והן ג"ע ש"ד וע"ז; ואעפ"כ לא נחמם גזר דינם אלא על הגזל, כי חמדו
 שדות וגזלו ובתים ונשאו: על מכרם בכסף צדיק, את הלדיק ונקי מכרו ליד הנוגש בעבור
 כסף השומד שלקחו: בעבור נעלים, תאר הוא לדבר מוצט, כמו מחוט. ועד שרוך נעל:
 (ז) השאפי' וגו', שעורו השאפים אחר ראש דלים למען יוכלו לקחת עפר ארסם. ובמהו הוכיחם
 יחזקאל (כ"ב כ"ז) לשפוך דם למען נבוע נעע, ומעשה איזבל יוכיח, שהרגה לנבות למען קחת
 כרמו; וזכר בזה עון שפיכת דמים: ודרך ענוים יטו, ת"י ודין חשיכיא מסטיין ועל פיו
 תרגמתי: ואיש ואביו ילכו אל הנערה, הפליגו בזנות ללכת יחד האב והבן אל זונה אחת,
 ולא יתבזשו; וזה גלוי ערויות: (ח) ועל בגדים חבדים, כל דבר המכסה את הנוף יקרא
 בגד. וכן הי' לבני קדם בגד רחב וגדול בעל ארבע כנפות (האיך בערבי) אשר בו יתעטפו
 העניים והולכי על דרך בלילה בעת השנה, וזה שאמרה תורה כמה ישכב, וכן ת"י מלת בגדים
 שוין, וזה תרגם של יצועי (בראשית מ"ט ד'). וענין הכתוב פה שזכרו בבגדים חבדים אלא
 מזכתי הנעל להטות און לקראת נחשים ומענה האליל, כי כן הי' המנהג בכהני האלילי' לישן
 בבגדי

וַיִּין עֲנוּשִׁים יִשְׁתּוּ בֵּית אֱלֹהֵיהֶם:
 (ט) וְאַנְכִי הַשְּׂמַדְתִּי אֶת־הָאָמְרִי
 מִפְּנֵיהֶם אֲשֶׁר כָּגְבַה אֲרֻזִים גְּבַהוּ
 וְחֶסֶן הוּא כְּאֲלוּנִים וְאֲשַׁמִּיד פְּרִיו
 מִמַּעַר וְשָׂרְשׁוֹ מִתְּהַת: (י) וְאַנְכִי
 הֶעֱלִיתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם
 וְאֹלֶךְ אֶתְכֶם בְּמִדְבַר אַרְבָּעִים
 שָׁנָה לְרִשְׁת אֶת־אֶרֶץ הָאֱמֹרִי:
 (יא) וְאַקִּים מִבְּנֵיכֶם לְנִבְאִים
 וּמִבְּחֹרֵיכֶם לְנֹזְרִים הָאֵף אֵיךְ
 זֹאת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נֶאֱמַר יְהוָה:
 (יב) וְתִשְׁקוּ אֶת־הַנְּזִירִים יִין וְעַל־
 הַנְּבִיאִים צִוִּיתָם לֵאמֹר לֹא

אונד צעכען אין געטצען טעם =
 פעלן פֿאַם וויינע דער אונשול =
 דיג ביסענדען. (ט) דען אמורי
 האבע איך פֿאַר איהנען אויס =
 געראַטטעט, דעססען גרעסע
 דער האָהען צעדער גליך, דער
 שטאַרק וואָר וויא דיא אייבע,
 אונד איך פֿערטילגטע זיינע
 פֿרוכט אין דער האָהע אונד
 זיינע וואורצעל אין דער טיע =
 פֿע. (י) אויס דעם לאַנדע
 מצרים האַבע איך אייך הערויס
 געפֿיהרט, פֿיערציג יאהרע
 אייך אין דער וויסטע געליי =
 טעט, דאַמיט איהר דאַנדאָן
 לאַנד דעם אמורי אין בעזיטן
 געהמען זאָללעט, (יא) האַבע
 אויס אייערן קינדערן פֿראַפֿע =
 טען אויפֿגעשטעללט, אויס איי =
 ערן זינגלינגען גאַטט געווייה =
 טע. אויס דיעם טמוואַ ניכט,

איהר קינדער ישראל'ס? שפריכט דער עוויגע. (יב) איהר אַבער ליעסעט וויין טרינקען דיא
 געווייהטען, אונד בעפֿאהלעט דען פֿראַפֿהעטען: פֿראַפֿהעצייעט ניכט!
 זאָ

ר ש י

מסיבה סעודה בהטייה היא שהוא נסאך על שמאלו: ויין ענושים. ענושים אותם ממון
 וזותים יין: בית אלהיהם. נזית עכ"ם שהיתה להם אצל מזבח: (ט) כאלונים. קישנ"ש
 בלע"ז: ואשמיד פרוי ממעל. שרים העליונים: ושרשו מתחת. שריהם התחתונים. ד"ל הנוע'
 היתה מסמא עיניהם מלמעלה ומסרסן מלמטן: (יא) לנזרים. ת"י למלפין שהיו פרושין מדרכי
 ע"ה ועסקין בתורה. אין נזירה בכ"מ אלא ל' פרישה: האף אין זאת. נחמיה כלומר כלום
 אתם יכולים להכחיש את זאת: (יב) ותשקו את הנזירים יין. שלא יורו אתכם שהשיכור אכור
 להורות. ותשקו את הנזירים יין ת"י ואטעיתון ית מלפיכון בחמרא: לא תנאו. לעמוס כזה
 קן

ב א ו ר

בנגדי בהונס כל הלילה, ולא די שלא השיבו הנגדים החבולי' בנא השמש, אף גם השתמשו
 בהם נזית האלילים; וזכר כזה עבודת אלילים: ויין ענושים, ת"י חמרא חנסין, שיענשו מי
 שאין עליו עונש והם שותים. (ט) את האמרי, החזק שבשבע אומות השמלתי למען לא
 יאזרו המה בדרכם ובעלילותם: כאלוני', כתב רש"י קיי"טנש בלע"ז (כ"ל קאמע שענים,
 ויין ווייטען בל"א): פרוי ממעל, אזרו דמה אותם לעלי השדה, המשיל פרענותם לקללת עץ:
 (י) לרשח, מוסב על העליתי, כלומר העליתי אתכם ממכרים למען תירשו את האמורי:
 (יא) לנזרים, ת"י מלפיכון, והמה נזירי אלהים המורים בציס (עיין נחום ג' י"ז): האף
 אין זאת, ענינו האף גם זאת תוכלו להכחיש ולאמר כי ה' לא עשה: (יב) ותשקו את
 הנזירים יין, חלף מה שאמרה תורה, מין ושכר זיכר: ועל הנביאים ונו', לא די שלא חזיתם
 לשאוע

תִּנְבְּאוּ: (יג) הִנֵּה אֲנֹכִי מֵעִיק
 תְּחַתִּיכֶם כַּאֲשֶׁר תַּעֲיִק הָעִגְלָה
 הַמְּלֵאָה לָּהּ עֵמִיר: (יד) וְאֲבַד
 מְנוֹס מִקֶּדַּח וְחֹזֶק לֹא יֵאֱמָן כִּהְיוּ
 וּגְבוּר לֹא יִמְלֹט נַפְשׁוֹ: (טו) וְתִפְשׁוּ
 הַקִּשְׁתִּים לֹא יַעֲמִדוּ וְקַל בְּרִגְלוֹ לֹא
 יִמְלֹט וְרֶכֶב הַסּוּס לֹא יִמְלֹט
 נַפְשׁוֹ: (טז) וְאֵמִין לִבּוֹ בַּגְּבוּרִים
 עָרוֹם יָנוֹס בַּיּוֹם הַהוּא נֶאֱמַר
 יְהוָה:

(יג) זא ווילל איך איך דען צו-
 זאממען דרענגען, וויא דער בע-
 לאסטטעטע וואגען דיא גאר-
 בענהויפען; (יד) דאס דער
 פליכטיגע קיינע צופלכט פיינ-
 דען, דער טאפפערע זיינע
 קראפט ניכט ברויכען, אונד
 דער העלד זיין לעבען ניכט ער-
 האלטען קעננע. (טו) ניכט
 בעשטעהען ווירד דער באגענ-
 שיטצע, ניכט ענטפליעהען
 רער שנעללפייסיגע, ניכט
 דאז לעבען רעטטען דער ראס-
 בעשטייגער, (טז) אונד דער
 מוטהפאלסטע אונטער דען
 העלדען וועהרלאז דאפאן איי-
 לען אן דיעזעם טאגע, שפריכט
 דער עוויגע.

ג (א) שִׁמְעוּ אֶת־דְּבַר הַזֶּה אֲשֶׁר
 דִּבֶּר יְהוָה עֲלֵיכֶם בְּנֵי
 יִשְׂרָאֵל עַל כָּל־הַמְּשַׁפְּחָה אֲשֶׁר
 הָעֵלִיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר:

ג (א) הערט עס, וואס דער
 עוויגע פערקינדעט,
 איבער איך איהר קינדער
 ישראל, דאז זעטמטליכע גע-
 שלעכט, דאז איך אויס מצרים
 הערויס געפיהרט האבע.

ר ש י

כן אמיה כהן בית אל חוזה ברח לך אל ארץ יהודה (לקמן ז'): (יג) מעיק. תרגום של מליק:
 מחתיכם. את חנייתכם: תעיק העגלה. מכונד משא שעליה: (טו) וקל ברגליו לא ימלט
 את נפשו: (טז) ערום ינוס וגומר. ערטילא בלא כלי זיין:

ב א ו ר

לשמוע בקולם, אף גם כויתם עליהם שלא ינבאו: (יג) מעיק, זה תרגום של מליק, והוא
 לפעמים יולא ולפעמים עומד, ופה הוא יולא: תחתיכם, כתרגומו באתריכון, וענינו שאני
 מיכר לכם שלא תוכלו המלט: העגלה המלאה לה עמיר, ידוע כי מדרך אנשי הקדם לדוש
 את התבואה או ע"י בהמות להדיק אותה בפרסותי, (וזה שאמרה תורה לא תחסום שור בדישו),
 או שהעבירו עליה עגלה באופן מלופה ברזל (עיין ישעיה כ"ח כ"ז), וזה כוונת הכתוב כאשר
 תעיק העגלה המלאה את העמיר כן תעיק אתכם: (יד) וחוק לא יאמץ כחו, לעמוד על
 כפשו מפחד ומורד לבנ, והגבור בגבורתו לא לעזר מכריו תהי': (טז) ערום, ת"י ערטילאי בלא
 זינא, כלומר גם הגדול שבגבורים אשר מדרכו לנטות במרבו ובקשתו, ישליך מאתו את כליו,
 למען יקיל לו להניס, וכן תרגמתי:

(א) על כל המשפחה, הגוי כלו נקרא משפחה, על שהם דומים זה לזה במנהגיהם ומדותיהם:
 ידעתי

תרגום אשכנזי ע

(ג) אויס אללען געשלעכטערן דער ערדע האבע איך נור אייך מיר ערקאָהרען; דעם האַלב ווערדע איך אייך אייערע לאַ סטער אללע אָהנדען. —
 (ג) געהען וואָהל צווייאַ איינעם וועגעס צוזאַמען, אָהנע זיך פֿאַרהער בעשטימט צו האַ בען? (ד) בריללט דער לעווע אים וואַלדע, ווען קיינען רויב ערהאַט? ערהעכט איין יונגער לייא אויס דער האַהלע זיינע שטיממע, ווען ער קיינע בייטע ערהאַשטע? (ה) פֿעללט איין פֿאַגעל געפֿאַנגען צורער דע, וואָ קיינע שלינגע אויט? ערהעכט פֿאַם באַדען זיך דיא שלינגע, ווען קייין פֿאַנג געשע?

(ב) רַק אֶתְכֶם יִדְעֵתִי מִכָּל מִשְׁפָּחוֹת הָאָדָמָה עַל־כֵּן אֶפְקֹד עַלְיֶיכֶם אֵת כָּל־עֹנֹתֵיכֶם: (ג) הִילַכְוּ שָׁנִים יַחְדָּו בְּלִתי אִם־נִוְעַדְו: (ד) הִישָׂאג אַרְיָה בִיעַר וְטָרַף אֵינן לוֹ הִיָּהֵן כְּפִיר קוֹלוֹ מִמְעַנְתּוֹ בְּלִתי אִם־לָכֹד: (ה) הַתְּפוֹל צִפּוֹר עַל־פֶּה הָאָרֶץ וּמוֹקֵשׁ אֵינן לָהּ הִיעֲלָה־פֶה מִן־הָאָדָמָה וְלָכֹד לֹא־יִלְכּוֹד: (ו) אִם־

יחקע

ר ש י

ג (ב) רַק אֶתְכֶם יִדְעֵתִי. אהבתי ואתם פשעם בי: על כן וגו'. ורבותינו דרשוהו ללד אחר במסכת עב"ס: (ג) הילכו שנים יחדו. שאתם אומרים לנביאים לא חננאו כלום הנביאי מחננאים מלנא אלא א"כ נלטור כלום דברים נעשים אלא ע"פ דרכם: בלתי אס נועדו. א"כ קבעו מועד ללכת יחדו למקום פלוני: (ד) הישאג אריה ביער וטרף אין לו. בשאריה אוחז טרף דרכו לשאוג ואינו שאוג אלא א"כ לכד ובה"א (ישעיה ה') ישאג כנפירים וינהום ויאחז טרף וכן (שם ל"א) כאשר יהגה הכפיר והאריה על טרפו. הישאג אריה הוא נ"נ. ד"א הנביאים מדמין את ר"הק הבא עליהם לשאגת אריה במ"ש למטה אריה שאג מי לא יירא וכאן זה פי' הדוגמא שהביא ר"הק צפי הנביאים לדבר דבר מאת הקב"ה לרעה אלא א"כ הפורענות נגזר מלפניו וזה הטרף היתן הקב"ה קולו לדבר קשה בלתי אס לכד אהכס נמוקש עון: (ה) התפול לפור על פה הארץ ומוקש אין לה. בפח שנפלה עליו ומוקש אין לה: היעלה פח מן האדמה. ממקום שהוט' שם אלא א"כ נאחו צו העוף כשהוא רולה לנרוח עוקס את הפח ומעלהו ממקומו מעט ואוחה שעה כבר נלכד: התפול לפור על פח. ואין הפח מכילה כלומר וכי אפשר שאתם עוברים עבירה ולא יהיה לכם למוקש: היעלה פח וגומר. כך היעלה עונותיכם למעלה ולא

ב א ו ר

(ב) ידעתי, מענין וידע אלהים, לשון בחירה ומינה: על כן אפקוד וגו', ע"ד את אשר יאהב ה' יוביא: (ג) הילכו שנים, מתוכן הנבואה נראה, שהוביא את העם על שני דברים, הא' צמה שאמרו, הנביאים נבאו מלנא ולא ה' שלחם, והב' גם כשהיתה רעה בעיר אמרו מקרה הוא ומפי עליון לא ילאה, על כן הוביאם על פניהם להורות להם כי אין דבר בעולם מנלי התיעדות, ואין בעולה בלתי סנה. ומתחלה נשא משלו מדבר בחירי ואמר הילכו שנים יחדו בדרך אחד אס לא שנועדו ונדברו יחד א"ש אל רעהו, כן אס תראו שדברי הנביא באו ונגשו יחד עם רוח ה' אשר דבר בו, דעו וראו כי מאת ה' היתה זאת: (ד) הישאג אריה, משל מדבר טבעי, וידוע שב' שאגות שונות לארי, אס כשיולא לטרוף טרף אז ישאג בקול להרעיד את החיות עד אשר לא יוכלו לעמוד על רפסם מפחד ומוך לבב, וזה שאמר ישאג כנפיר וינהם ויאחו טרף; אס צעת אשר לכד טרפו, יהגה בקול רנה. וזה שאמר הנביא הישאג אריה לריק ולא יאחו טרף? כן דבר ה' לא יאבו ריקם: היתן כפיר קולו, ברנה בלתי אס לכד, כן הנביא לא ישא את קולו בלתי רוח ה' דבר צו: (ה) התפול צפור, עוד משל אחר מדבר מקריי כמו שפיר שמים לא תפול לארץ

הען? (ו) ערטאנטע אין דער שטאדט דיא פאזוינע, אונד דאן פאלק איילטע ניכט בע- שטיצט הערכייה? — נוזא ווירד אויך נייע איין אונגליק אין דער שטאדט ענטשמעהען, דאן ניכט דער עוויגע הערכייה געפיהרט. (ז) דען ווירדע וואהל דער עוויגע איינע זאכע פאללפיהרען, ווען ער ניכט צופאר דען ראטהשלים זיינען דיענערן, דען פראפהעטען אפפענבארט העטטע? (ח) ווער קאן ביידעס לעווען געבריל- לע פורכטלאז בלויבען? ווער וואללטע ניכט פראפהעצייען, ווען גאטט דער הערר

יִתְקַע שׁוֹפֵר בְּעִיר וְעַם לֹא יִיָּהָרְדוּ
אִם-תְּהִיָּה רָעָה בְּעִיר וַיְהוּהָ לֹא
עֲשֶׂה: (ז) כִּי לֹא יַעֲשֶׂה אֲדֹנָי יְהוִה
דְּבַר כִּי אִם-גָּלָה סוּדוֹ אֶל-עַבְדָּיו
הַנְּבִיאִים: (ח) אֲרִיָּה שָׂאג מִי לֹא
יִירָא אֲדֹנָי יְהוִה דְּבַר מִי לֹא
יִנְבֵּא: (ט) הַשְּׁמִיעוּ עַל-אֲרְמְנוֹת
בְּאֲשֶׁדּוֹד וְעַל-אֲרְמְנוֹת בְּאֶרֶץ
מִצְרַיִם וְאָמְרוּ הַאֲסָפוּ עַל-הָרִי
שְׁמֵרוֹן וְרֵאוּ מְרוֹמֹת רְבוֹת
בְּתוֹכָהּ וְעֲשׂוּקִים בְּקֶרְבָּהּ:

שפריכט? — (ט) זא פערקינדעט עם דען אין אשדוד'ס פאללעסטען; לאסט אין עניפטענס טעמפעלן עם לויט ווערדען! רופט איהנען צו: מאן פערזאמלע זיך אויף שומרון'ס גע- בירגע; בעמערקע איהרער צערריטטונגען מענגע, דיא געוואלטטהאטען דארין.

ר ש י

ילכדו אתכם: (ו) אם יתקע שופר. שהלופה רואה גייסות באים בעיר ותוקע בשופר להזהיר את העם אין אלו אלא דברי משל ודמיון: אם יתקע שופר בעיר. כך היה לכם היוחב' חרדי' על דברי הנביאים שהם לופים לכם למלט אתכם מן הרעה שלא תבא ובשבתא לכם הרעה הלא תדעו כי הקב"ה עושה לכם על שלא נזהרתם בנביאיו: (ז) כי לא יעשה אדני אלהים דבר. אלא ח"כ גלה סודו אמתו סוד אל עבדיו הנביאים: (ח) אריה שאג מי לא יירא. כך הקב"ה דבר אל הנביאים להנבא מי לא ינבא: (ט) השמיעו. אתם בני פלשתים ובני מצרים והכריזו

ב א ו ר

מבלי שיש לה מוקש, ולא יעלה פחמן האדמה, אם לא לכד, כן לא תמים הרעה מבלי שתכלה אתכם: (ו) אם יתקע, ידבר עתה מדבר ההוה במנהג ובהסכנה, כידוע ממנהגם בימי קדם להקהל את העם מהר ע"י תקיעת שופר למען יועדו יחדו לשמוע מה ידובר גם, ולכן אמר אם יתקע בשופר מבלי שיחרדו העם לנוא: אם תהי' רעה, אחרי שהראה להם כי אין כל דבר תחת השמש במקרה, אם טנעי, אם בחירי, אם מקרי, אם הסכמי, ואין סנה בלי מסוכנ, עתה חתם דבריו לנא אל המנוקש ולאמר כמו שהדברים האלה כלם נועדים ומתפעלי' ע"י המסכנ אותם, כן לא תהי' רעה בעיר מבלי רגון אל, הפך מה שאמרו כי מקרה קרה ולא ה' יעלו: (ז) כי לא יעשה, זכר עוד סנה אחת, שלא יעשה ה' דבר מבלי שיגלה תחלה סודו ועלתו אל עבדיו הנביאים. ועתה במה שתראו כי המעשה מסכים עם מה שיעד הנביא מקודם, למה תקאו ערככם להכחיש בדבריו: (ח) אריה שאג, עוד יוכיחם על שהעיו פניה' לזנות על הנביא שלא יתנבא, אחרי שהוא מוכרח בנבואתו, כי כמו שהוא דבר נמוע מלגרה המורא מלב בעת אשר ישאג הארי, כן נמוע מעבור במלים ומלקחיש בדברי הנבואה, בעת אשר ה' אלהים ידבר וישפיע רוח קדשו על הנביא: (ט) השמיעו, מעתה באשדוד ובמצרי' את הרעה המעוהדת לנא עליכם, הפך מה שאמר דוד אל תגידו בנת וג', פן תשמח: ה צוות הפלשתים: וראו, מעל ההרים בתוך העיר את דרכם הרע, למין תלבו כי ברשעתם הם נענשים:

תרגום אשכנזי עא

(י) וויא זיא ניכט ערקעננען
 וואללען רעדליכקייט צו איבען
 שפריכט דער עוויגע: וויא זיא
 איהרע פאללעסטע נור מיט
 רויב אונד ערפרעסטעם גוט
 אנפיללען. (יא) וואהרליך,
 שפריכט דער עוויגע, זעהע
 דען פיינד! נאהע איזט ער שאן
 דעם לאנדע! ער ענטרייסט
 דיר דייע געוואלט; דייע
 פאללעסטע ווערדען איהם צור
 בייטע. (יב) נאך שפראך דער
 עוויגע: זא וויא איין הירט דעם
 ראבען דעם לעווען נור עטווא
 איין קניעפאאר אדער איין
 אהרקנאָרפעל ענטרייסט, זא
 ווערדען פאָן דען קינדערן ישראל'ס נור דיא
 עררעסטעט ווערדען, וועלכע צו
 שומרון אים ווינקעל דעם זאָפּאָסאונד אין דאָמאָסטענען
 רוהעבעטטען שמאַכטען. —
 פֿער=

(י) וְלֹא־יָדְעוּ עֲשׂוֹת־נִכְחָה נְאֻם־
 יְהוָה הָאֲצָרִים חָמֵס וְשׂוֹד
 בְּאֶרְמְנוֹתֵיהֶם: (יא) לָכֵן כֹּה
 אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה צְר וּסְבִיב
 הָאָרֶץ וְהוֹרִיד מִמֶּךָ עֹז וְנִבְזוּ
 אֶרְמְנוֹתֶיךָ: (יב) כֹּה אָמַר יְהוָה
 כֹּאֲשֶׁר יֵצִיל הָרְעָה מִפִּי הָאָרֶץ
 שְׂתִי כְרָעִים אִזּוּ בְדַל־אֹן כֵּן
 יִנָּצְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַיֹּשְׁבִים
 בְּשֹׁמְרוֹן בְּפֶאת מְטָה וּבְדַמְשֶׁק

ערש

ר ש י

זאת ואמרו בארמנותיכם שיאספו על הכי שומרון לראות מעל ההרים בתוך העיר
 את דרכם הרעה: (י) נכוחה. ישרה: חמס ושד, ממון של גול: (יא) לרוסניב הארץ.
 הלך מוכן לבא וסניב לארץ הזאת יבא: (יב) כאשר יציל הרועה. דבר מועט: בדל
 און. חסוס דאודן: בן ינללו בני ישראל. מתי מעט: בפאת מטה ובדמשק ערש. ת"י
 בתקוף שולטן ועל דמשק רחילין. ואומר אני שפתרון התרגום לפי שנימי יהואחז בן יהוא
 נתיב (מלכים ב' י"ג) כי אנד' מלך ארם וירבעם בן בנו הושיעם במקלת שנאמר (שם י"ד) ולא
 דבר ה' למחות את שם ישראל ויושיעם ביד ירבעם וגו' הוא השיב את גבול ישראל והו
 בפאת
 מטה פנת הבית היא חוקו של בית לכן תרגם לתקוף שולטן של ירבעם ועמוס נתנבא בימי
 ירבעם ועוד נבא שסופן להסמך על מלכי ארם וכן עשו בימי סקח בן רמליהו שנתחבר עם
 ר'ן והו ובדמשק ערש עיקר מנוחתם ומנחתם תהי על דמשק. ורבותיו אמרו בסדר עולם
 ר' יהוראי אומר משום ר' יהושע אלו י' השנטיס שנכסכו על חזקיהו מלך יהודה ועל יהודה
 ופלטו עמהם: בפאת מטה. מלמד שלא נשתייר מהם אלא א' משמונה שנה ושאר ערש היכן

ב א ו ר

מהומה, שראו המס וענינו ערצוב המעשים: (יא) לכן, נתינת טעם אל הקודם; אחרי שאחס
 מלחמת אולרותיכס חמס ושד, לכן יחמוס האויב את נלו: צר, חסר מלת יבא והוא נכח
 השם, כמו חרב על נשדים (ירמי' נ' ל"ה): (יב) כאשר יציל, כמו שהרועה לא יוכל להפיל
 מפי הארץ הטורף העדר כ"א שתי כרעים או בדל און ר"ל דבר מועט, בן לא ינללו מבני ישראל
 רק היושבים בפאת מטה, והמה החולים האנושים אשר לא יוכלו לנאח למלחמה: בדל און,
 הוא תנוך האון, ונקרא בדל על שהוא נבדל מהראש: בפאת מטה, נלאו המפרשים למלוא
 באורכו על המלות האלה. כי לדעת קלחם טעמו במטה שהוא עומד בפנות הבית, ולדעת
 אחרים ענינו, כי החולה הזוכב במטה ידחיק עלמו באחת מפאות המטה כדי שלא יראהו
 האויב בבאו. ולדעתי מטה הוא הרסא הגדול הנהוג בארצות הקדם (זאפּא) אשר לו שתי פאות
 לשתי פלעותיו, ומתוקן בכריס וכסות להשען עליו ולשכוב פרקדן על גבו, והו שאמר היושבים
 בפאת מטה כדרך החולים הנסעדים על ערש דוי: ובדמשק ערש, נראין דברי ר"ש בן מלך

עַרְשׁוֹ: (ג) שִׁמְעוּ וְהַעֲדוּ בְּבֵית
 יַעֲקֹב נְאֻם-אֲדֹנָי יְהוִה אֱלֹהֵי
 הַצְּבָאוֹת: (יד) כִּי בַיּוֹם פִּקְדֵי פִשְׁעֵי-
 יִשְׂרָאֵל עָלָיו וּפְקֻדֹתַי עָלָיו--
 מִזְבַּחֹת בַּיִת-אֵל וְנִגְדָעוּ קַרְנֹת
 הַמִּזְבֵּחַ וְנִפְלוּ לָאָרֶץ: (טו) וְהַכִּיתִי
 בַּיִת-הַחֶרֶף עַל-בַּיִת הַקִּיץ וְאָבְדוּ
 בְּתֵי הַשָּׁן וְסָפוּ בְּתֵים רַבִּים נְאֻם-
 יְהוָה:

ד (א) שִׁמְעוּ הַדְּבָר הַזֶּה פְּרוֹת
 הַבָּשָׂן אֲשֶׁר בְּהַר שִׁמְרוֹן
 הַעֲשִׂקוֹת דְּלִים הַרְצִצוּת אֲבִיוֹנִים
 הַיְאֹמְרוֹת לְאֲדֹנֵיהֶם הַבִּיָּאָה

וגיחה

(ג) פֶּעֶרְנֶה־מַט אֹנֵד צִיּוּנֵט
 עַם דַּעַם הוּיַע יַעֲקֹב'ס,
 שְׁפִרִיכַט דַּעַר עוּיַנֵע, דַּעַר
 הַעַרֵר צְבָאוֹת: (יד) אִן דַּעַם
 אֶהֱנִדוּנְסִטְאֵנֵע דַּעַר פֶּרַע־עַל
 יִשְׂרָאֵל'ס וְעַרְדַּע אִיךְ דִּיא אֵל-
 טָאָרַע צוּ בֵית אֵל הַיִּמּוּבֵעַן,
 דַּעַרֵן הָאָרְנַעַר אַבְשִׁטוּמִפֶּעַן
 אֹנֵד זִיא צוּ בְאָדַעַן שְׁטִירַעַן:
 (טו) זָאֻמְמַעַר אֹנֵד וּוִינְטֶרַע-
 וּוְאֶהֱנוּנְג צַעַרְשִׁלְאָנֵעַן, יַעַדַעַן
 עַל־פֶּעֶנְכִינְעַרְנֵעַן פֶּאֶלְלֵאֶסֶט
 צַעַרְנִיכְטַעַן, אֹנֵד דַּעַר הַיִּיַעַר
 מַעַנְנַע צַעַרְשִׁטְאָרַעַן: שְׁפִרִיכַט
 דַּעַר עוּיַנֵע:

ד (א) הָאָרַעַט אִיהֵר פִּיִּסְטַעַן
 קִיַּהַע בַּשָּׁן'ס אוּיַף
 שׁוּמְרוֹן'ס גַּעֲבִירַגַעוּ (זִיַּהֵר
 וּוִיבֵעַר) דִּיא אִיהֵר דִּיא אָר-
 מַעַן קוּוְאֵלַט, דִּיא דִירֶפְטִיגַעַן
 דִּרִיקַט, אֹנֵד צוּ אִיַּעַרֵן מַעַנַ-
 נַעַרֵן שְׁפִרַע־כְּט: ,, שְׁאֶפֶט
 הַעַר-

ר ש י

הוא נדמסק לקיים מ"ש (לקמן ה') והגליתו אתכם מהלחה לדמסק. ואצתי משמו של ר'
 מנחם ז"ל שהיה מפרש זה א' מ' שלא נאמר פאת אלא בפאת מטה במקלחת באחת מנ'
 רוחות של פאה והיא שמיני' של מטה שהיו ד' פאות יש ונ' רוחות לפאה. ד"א מלאתי בדברי
 רבי מאיר ז"ל בפאת מטה בצון אחזיה בן אחאב שלח לדרוש בבבל זנוב אלהי עקרון האחיה
 מחלי זה (מ"ב א') ובדמסק ערש בן סדד מלך ארם שלח לדרוש באלהי ישראל (ס"ח'): (טו) בית
 החורף על בית הקיץ. מחוך שהיו מעוננים היו צונים להם העשירים ב' בתים אחד לחורף
 וא' לקיץ: בתי השן. דמכנזין בן דפילא:

ד (א) פרות הנשן. נשי השרים והסגנים. וי"ת עתירי נכסיה:

ב א ו ר

דמסק תאר לערש והראוי ובערש דמסק, ובא הפוך כמו ותסם בסוך עיניה. והוא מטה מולעת
 צנגדים נאים הנאים מדמסק: ובערבי יקראו מולעות משי בשם דמסק: (ג) שמעו והעידו,
 מוסב למקרא של אחריו כי יעידו את העונש הנא עליהם בבית יעקב: (יד) על מזבחות בית אל,
 מקום פשעם וחטאתם: ונגדעו הקרנות, שעליהם היו זורקים דם קרבנותיהם: (טו) בית
 החרף, מנהג הגדולים אשר בארץ הקדם לעשות להם בתים לחרף לבד ולקיץ לבד, (עין
 ירמיה ל"ו כ"ב): בתי השן, בתי בתיהם היו מטופים בן הפיל: בתים רבים, גם שאר
 בתי העיר הרבים במספר:

ד (א) פרות הבשו, בן הוא מקום מרעה שמן, והפרות הרועות שמה בריאות ועובות הנה,
 וידמה הנביא הנאים הקלניות העושקות דלים למלאות נפשם לפרות הנשן, ואם צפינו
 לא יאות המשל הזה, מה נאום הוא צפי הנוקד אשר כל מגמת פניו לאנו ונפרו, ובפרות
 סודרות שרות ישראל בעיניו נמשכות: בהר שמרון, ראש ישראל שמרון, והיא היתה בנויה
 על ההר שמר: הרצפוח, שרשו רכן ונא ע"ד השלמים, וענינו השבירה לרסיסים: לאדניהם,

וְנִשְׁתַּרְהֵי: (ג) נִשְׁבַּע אֲדֹנָי יְהוִה
 בְּקִדְשׁוֹ כִּי הִנֵּה יָמִים בָּאִים
 עֲלֵיכֶם וְנִשְׂאָ אֶתְכֶם בְּצַנּוֹת
 וְאַחֲרֵיתֶכֶן בְּסִירוֹת דוּגָה:
 (ג) וּפְרָצִים תִּצְאָנָה אִשָּׁה נִגְדָה
 וְהִשְׁלַחְתֶּנָּה הַהֲרֵמוֹנָה נְאֻם-

הערבייא! וויר פֿערפראם
 „סען.“ (ג) כייא זיינער היי
 ליגקייט שוואַרט גאָטט דער
 עוויגע: עם ווירר איינע צייט
 קאָממען, דאָ מאַן אייך אין
 רויבשיפֿען, אייערע נאַקאָמ־
 מען אין פֿישער-נאַען פֿאַרט=
 שלעפּפען ווירר. (ג) יא דורך
 דיא הייפֿיג אויפֿגעשפרענגטען
 מויער-ריססע ווערדען מאַנכע
 שפּרייט

יהוה

פֿאַן אייך ענטפֿליעהען, אונד אַנדערע זיך מוטהלאָז אינו האַרעם ווערפֿען! שפּרייט

דער

ר ש י

(ב) ונשא אתכם בלנות. ויטלון יתכן עממיא על תריסרון: ואחריתכן בסירות דוגה. וצנתכון בדוגית
 כיידין היא ספינה קטנה של ליידי דגים ולפי שקטנה היא קורא לה סיר וקורא לה כל משנה דוגית
 כנ"ב. ואחריתכן פי' דוגש בן לברט מלינו זרעו של אדם נקראים אחריתכן כמו (דניאל י"א) ובעמדו'
 חשבר מלכותו ותחזן לר' רוחות השמים ולא לאחריתו כלומר ולא יניח מלכותו לבנו: (ג) ופרצי'
 תלאנה. ונפרצי החומה תלאנה לנוס: אשה נגדה. נפרצה שתמלא נגדה כמו ויעלו כל העם
 איש נגדו (יהושע ו') שירבו פרצות בחומה ולא יהיו לריכות לנקש פתחים: והשלכתנה ההרמונה.
 והשלכתן מעליכון הגאווה והשררה שנעלתן ול' ארמי הוא בתלמו' הורמנא דמלכא הוא כיווי המלך.
 וי"ת

ב א ו ר

מלאנו כי בעל האשה יקרא אדון, והעד ואדוני זקן: ונשתח, יש ככלל שתי, גם ל' זוללות
 כמו בגבורה ולא בשתי. גם יתכן, אחרי שהיה המנהג בארצות הקדם, שהנשים תלכנה לשאוב
 מים, אמר הנביא כי נשי שומרון מתגאות ואומרות לבעליהן הביאה אתה ונשתח (עיון בראשית
 כ"ד, שמואל א' ט' י'): (ב) בקדשו, בקדושת עלמו, וחנירו אמת נשבעתי בקדשי (תהלים
 ס"ט ל"ו). ונשא, מננין פיעל, והמנשא הוא האויב: בצנות, ספיונות קטנות עשויות כמגן
 ולנה: ואחריתכון, אלו הננים, כי שרש אחר הונח על כל דבר המתאחד לדבר הקידם לו,
 בין במקום, בין בזמן, בין במעלה. בסירות דוגה, ג"כ ספיונות קטנות עשויות בתבנית סיר,
 או יתכן שטעם לנות וסירות הוא קוליס, ושעור הכתוב בדגים הנאחזים במלודה כן תאחזו ביד
 האויב (עיון מלכים ב' י"ט כ"ח): (ג) ופרצים, פרצי החומה, והראוי ונפרצים אך נפל הבי"ת:
 אשה נגדה, טעמו כטע' ועלו העם איש נגדו, וענינו שתיינה הפרצות מרובות ולא ילטרבו
 ללכת דרך השער: והשלכתנה, לא מלאנו על משקלו בעברית ובא ע"מ ערבי. ואחרים אמרו
 כי הראוי והשלכתנה בהפעל: ההרמונה, הסכימו רוב המפרשים שהה"א תמורת האל"ף *)
 אך חלקו בבאור המלה, קלתם אמרו שהיא ארץ ארם (מרושעיען) וגם יונתן תרגם מהלאה
 לטורי הורמינא, וכן תרגם מלתי מני (ירמי' כ"א, מיכה ז') שהוא נוף בארמיניען; וקלתם אמרו
 שהוא ארמון המלך שהיה מקיר העיר וחולה. ולפיהם תרגמתי אני, וגם כללתי בו דעת רש"י
 שארו מלאן הרמנא בדח"ל, והענין שחשלינו תפארתנס מעליכס ותחנאו בארמון המלך מפני
 חמת

* ובחמת נקל הוא להחליף הה"א באל"ף במבטא, עד שהני קטיעה לישנא לא יוכלו לכתב
 בשפתים היטב הברת האל"ף ונשמע תמיד הברת הה"א, כאשר יעיד הנסיון, ואין פה המקום
 להאריך. ואנררם אי"ה היטיב כאשר אזנה להוילא לאור ספר יסוד הלמוד, אשר יעד כבר אלופי
 ומיודעי השלם כ"ה אהרן דוד פרענקל בן הרבני המופלג מו"ה משה פרענקל יל"ו, א' ממשיגתי
 חנוך נערים דפה, בספרו הנחמד המכונה: (נאכרייכט פֿאָן דער יידישען הויפט, חונד פֿרייא-
 טולע אין דעססווא), ועיון בבאורי לנקום ב' י"ד.

יהוה: (ד) באו בית אל ופשו
 רגלכם הרבו לפשע והביאו
 לבקר זבחיכם לשלשת ימים
 מעשרתיכם: (ה) וקטר מחמין
 תודה וקראו נדבות השמיעו כי
 בן אהבתם בני ישראל נאם אדני
 יהוה: (ו) וגם אני נתתי לכם נקיון
 שנים בכר עריכם וחסר להם
 בכר מקומתיכם ולא שבתם
 עדי נאם יהוה: (ז) וגם אנכי
 מנעתתי מכם את דגשם בעוד

דער עוויגע. (ד) וואללעט אימ
 מער הין נאך בית אל אונד
 פֿרעפֿעלט, נאך גלגל, אום
 מיססעטהאטען דאָרט צו היי
 פֿען! דאָרט קאָנט איהר דען
 פֿאַלגענדען מאָרגען אייערע
 אָפֿפֿער בריינגען, אייערע צעהנ
 טען נאָך דרייען טאָגען ערשט;
 (ה) פֿאַם גערויכטען גוטע
 אָפֿפֿער שפענדען, אונד לויט
 דאָצו רופֿען: דיעס נענט
 גאָטסגעפֿעלליגע גאָבען! דיעס
 וואָללעט איהר יא, איהר קינד
 דער ישראל'ס! שפּריכט דער
 עוויגע. (ו) וואָהל ליעס איך
 הונגערסנאָטה אָן אַללען אָר
 טען, נאָהרונגסמאָנגעל אָן אַל
 לען פֿלעטצען ענטשטעהען;
 איהר אָבער ווענדעטעט איך

נִיט צו מיר! שפּריכט דער עוויגע. (ז) נאָך פֿערוויגערטע איך איך דען רעגען דריי
 מאָ

ר ש י

ו"ת ויגלון יתהון להלאה מנעורי הרמני והם הרי חשך ל' חרס וחרבה: (ד) באו בית אל וגו'.
 כאדם האומר לבן בליעל עשה עשה עד שתמלא סאתך: והביאו לבקר זבחים. זאת אומרי
 להם בומרי הבעל עב"ם וותרנות היא ואינה מחמרת עליכם התורה אמרה (שמות כ"ג) לא
 ילין לבקר אבל לעב"ם והביאו לבקר תורה אמרה בקדשים קלים ביום זבחכם יאכל וממחרת
 (ויקרא י"ט) ועב"ם לג' ימים מעשר בהמותיכם. תורה אמרה שאור לא תקטירו (שם ב')
 ועב"ם (ה) וקטר מחמין תודה. תורה אמרה לא תאחר לשלמו (דברים כ"ג) ועב"ם וקראו
 נדבות השמיעו והזכירו כל מי שמתנדב ושנח יתן אל לבו ויזכור. ו"ת וקטר מחמין מן אונס כמו
 אשרו חמוץ (ישעיה א') מכף מעול וחומץ (תהלים ע"ח): וקראו נדבות השמיעו. בקול זמר
 ואשרו שקרבן זה מרובה ומקובל בנרבה כן ת"י: (ו) נקיון שנים. אקסיות שנים. ד"א נקיון
 שנים זהו חותר אכילת בשר שהוא נכנס בין השנים כמ"ש הכשר עודנו בין שניהם (במדבר י"א):
 (ז) בעוד שלשה חדשים לקליר. כלומר ג' חדשים לפני הקליר:

ב א ו ר

חמת המליך: (ד) באו, לווי ע"ר גזוס והתול, כדרך שהתל אליהו וכדברי יהושע לנו עבדו
 את הבעל, ותרואו אם יקומו ויעזרכם עת יבאו ימי הרעה: בית אל, היא בית אל, אשר
 נגלו שם אלהים ליעקב ואח"כ היתה לבית און. ושם העמיד ירבעם אחד מהעגלים אשר עשה,
 וכל רעתם בגלגל היה (עיין הושע ד' ט"ו, י"ב י"ג): לבקר, חלק מה שאמרה תורה לא תוחירו
 ממנו עד בקר: לשלשת ימים, והתורה אמרה בקדשי קלוי ביום השלישי באש תשקף: (ה) מחמין,
 מלשון אשרו חמוץ, וכן ת"י ומגבן מן אנסא, תחת כי אני ה' שונא גול בעולה: וקראו נדבות
 השמיעו, ענינו לדעתי השמיעו לזאת קראו נדבות, ובס ירצה הבעל: (ו) וגם אני, השבתי
 גזולכם בראשכם, תחת אשר נשאר מזבחי נקי, אין זבח ואין עולה: נקיון שנים, ענינו חוסר
 לחם: (ז) בעוד שלשה חדשים, הוא השלקוש היווד בניסן שהוא במשלוש חדשים לקליר עד
 כלות

שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים לְקִצִּיר וְהַמְטֵר הָיָה
עַל-עֵיר אַחַת וְעַל-עֵיר אַחַת לֹא
אֶמְטִיר חֶלְקָה אַחַת תִּמְטֵר
וְחֶלְקָה אֲשֶׁר לֹא-תִמְטֵר עֲרִיבָה
תִּיבֶשׁ: (ח) וְנָעוּ שְׁתֵּי שָׁלֹשׁ עָרִים
אֶל-עֵיר אַחַת לְשִׁתּוֹת מִיָּם וְלֹא
יִשְׁבְּעוּ וְלֹא-שָׁבְתָם עֲדֵי נָאִם-
יְהוָה: (ט) הִכִּיתִי אֶתְכֶם בְּשֹׁדֶפֶן
וּבִירְקוֹן הַרְבּוֹת גְּנוּזֵיכֶם
וּכְרַמֵּיכֶם וְתַאֲנִיכֶם וְזֵיתֵיכֶם
יֹאכַל הַגּוֹזִם וְלֹא-שָׁבְתָם עֲדֵי
נָאִם-יְהוָה: (י) שְׁלַחְתִּי בְכֶם דְּבַר
בְּדֶרֶךְ מִצְרַיִם רִדְגָתִי בַחֲרֵב
בְּחֹרֵיכֶם עִם שְׁבִי סוּסֵיכֶם

ואעלה

מֵאֲנָטֶע פֶּאָר דער ערנדטע,
ליעס אויף איינע שטאָרט רעג-
נען, אויף איינע אנדערע ניכט;
דיעזען אַקקער בעפֿייכטעט
ווערדען, יענען אינבעפֿייכטעט
פֿערדאָררען. (ח) אויס צווייא
דרייא שטערטען וואַנדערט
אללעס נון נאָך יענער שטאָרט
היין, אום איהרען דורשט צו
לעשען; אכער אויך דאָגעניגט
עס איהנען ניכט — אונד נאָך
קעהרט איהר ניכט צו מיר צו-
ריק! שפּריכט דער עוויגע.
(ט) איך ווִכטע איך היים מיט
בראַנד אונד דיררע אין אייע-
רער גערטען אונד וויינבערגע
מענגע, אַן פֿייגען-אינד אַהל-
בוים צעהרט דער קעפֿער —
אונד דעננאָך בליעכט איהר
אַבגעווענדעט פֿאָן מיר!
שפּריכט דער עוויגע. (י) אויף
דער רייזע נאָך מצרים ליעס
איך דיא פעסט אונטער איך

וויטהען; דאָז שוועררט ראפֿפֿטע אייערע יונגע מאַנשאפֿט היין, אייערע ראָססע וואַרדען

פֿאָן

ר ש י

חלקה. נקעה שדה קומפני"א בלע"ז: תמטר. תהא מקום מטר אמר מר שתיין לקללה זו חרקה
וזו תיבש: וחלקה אשר לא תמטיר עליה. לא תראה נמטרת את עממה: (ט) הרבות גנותיכם.
שאתם עוסקים להרבות גנותיכם: יאכל הגוזם. אכל הגוזם: (י) בדרך מצרים. בדרך שלחתי
עליכם במדבר בלאתכם ממצרים: עם שבי סוסיכם. שיהרגו גם הסוסיים:

ב א ו ר

כלות הקציר זמנו הוא סוף ניסן, ואייר, ותחלת סיון, וכן ספרו לנו נוסעי הקדם, כי הדת
הגשם בחגי ניסן, סימן טוב הוא לשבלים: והמטרת על עיר אחת, על אשר אמרתם אולי
מקרה היא מפאת מערכת הטבע, לכן המטרת על עיר אחת ועל אחרת לא המטרת לשען
תראו עין בעין, כי אכני המגשים והמעליר את הגשם: חלקה, נקעת שדה קמפני"א בלע"ז
(רש"י) ובל"א (נאנדטפֿט): (ח) שתיים שלש, חסר וי"ו כמו שמש ירח (חזקוק ג' י"א). ולא
שבחה, כלומר עוד לא תשובו אף אם ראיתם כי על כל עונותיכם מלאכות הרעות האה: (ט) בשדפֿון,
קללה המלויה בדגן שהגרעניים נחנטיים מרוח קדים: ובירקון, ג"כ קללת דגן, שהגרעניים לא
יחיבשו אף נשאים ירק: (י) בדרך מצרים, בהיותכם בדרך ללנת מצרים, כי מאתנו שנתו
פעמים רבות ברית עם אנשי מצרים (מרד"ק), גם יתכן שמת בדרך מוכב כל דבר, שהדבר
יהלך ממצרים לבא עליכם, כי בכר העידו בותני הקורות ומקרי הטבע שמעולם לא בא דבר
אלא מארץ מצרים, שס הוא שנית תמיד ומשם תלך הרעה לשאר ארכות: עם שבי סוסיכם,

וְאֶעֱלֶה בְּאֵשׁ מַחְנִיכֶם וּבְאִפְכָם
 וְלֹא־שַׁבְתֶּם עִדֵי נְאֻם־יְהוָה:
 (יא) הִפַּכְתִּי בְכֶם כְּמַהֲפַכַת
 אֱלֹהִים אֶת־סֵדֶם וְאֶת־עֲמֻרָה
 וְתָהִיוּ כְאֹד מְצִל מִשְׂרָפָה וְלֹא־
 שַׁבְתֶּם עִדֵי נְאֻם־יְהוָה: (יב) לָכֵן
 כִּי אֶעֱשֶׂה לְךָ יִשְׂרָאֵל עֵקֶב כִּי־
 נָתַת אֶעֱשֶׂה לְךָ הַכּוֹן לְקִרְאֹת־
 אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל: (יג) כִּי הִנֵּה יוֹצֵר
 הָרִים וּבִרְא רֹחַ וּמַגִּיד לְאָדָם
 מִה־שִׁחוּ עֵשָׂה שַׁחַר עֵיפָה וְדַרְךְ־
 עַל

פֶּאָן פֵּינֵרְעוּ גֵעֲרוּיֹכְט, דֵּער
 דֹּונְסֵט אִיע־עֵם לִיִּכְעֵנְלֵא־
 גֵּעֲרֵם שְׁטִיעַג הַאָךְ כִּיֹּו אִין אִיִּי־
 עֲרַע נֶאֱוַע — אִימְמֵער נֶאָךְ
 קֵעֲהֵרְטֵעֵט אִיהֵר נִיכְט צוּ מִיר
 צוּרִיק! שְׁפֵרִיכְט דֵּער עוּיִגע.
 (יא) עֵנְדִלִיךְ רִיכְטֵעֵטע אִיךְ
 אִינַע פֵּע־הֵעֵרֹונְג אִינְטֵער
 אִיךְ אָן, וּוִיא אִינְסֵט סֵדוּם
 אֹונְד עֲמֹורָה פֶּאָן מִיר פֵּע־רֵי־
 הֵעֵרֵט, זָאךְ דֶּאָס אִיהֵר נֹונ־
 מֵעֵהֵר אִינַעֵם דֵּעֵם פֵּייעֵר עֵנְט־
 קֶאָטֵמֵעֵנְעוּ כִּרְאֵנְדֵּעֵ גִלִּיכְט —
 אֹונְד דֵּעֵנְנֶאךְ וּועֵנְדֵּעֵט אִיהֵר
 אִיךְ נִיכְט צוּ מִיר! שְׁפֵרִיכְט
 דֵּער עוּיִגע. (יב) וּוִיאֵהֵרִלִיךְ!
 אֹויף דִיעֹוע אַרְט וּועֵרְדֵּעֵ אִיךְ
 נֶאָךְ פֵּעֵרְנֵער מִיט דִיר פֵּע־רֵי־

פֶּאָהֵרְעוּ מִיסְסֵעוּן; — דֶּאָךְ שְׁטֶאָטֵט דִיךְ דִיעֹועֵם טֵרֵעֶפֶּע, שְׁמִיעֵנְדִיךְ לִיעֵכֵער, אָ יִשְׂרָאֵל!
 פֶּאָר־דִיעֵנֵם גֶּאָטֵטע! — (יג) וּוִיעֵה! עֵר אִיזֵט עֵם, דֵּער כֵּעֲרַגֵע הֵעֵרֶפֶּאָרְכֵרִינְגֵט,
 וּוִינְדֵעֵ שְׁאָפֶּטֵטֵער עֵנטֵרֵעֵטֵהוּעֵלֵט דֵּעֵם מֵעֵנְשֵׁעוּן הִימְלִיכֵסֵטֵעֵם טִיכְטֵעוּן, לֵעֵסֵט מֶאָר־
 גֵּעֵנ־

ר ש י

וְאֶעֱלֶה בְּאֵשׁ מַחְנִיכֶם. רִיחַ פִּנְרִיכ' מִנְאִישׁ וּנְאִפְכֵם הֵעֵלִיתִי אוֹתוֹ: (יא) כְּאֹד. טִיסוֹן בִּלְע"ז כְּלוֹמַר
 שְׁזוּרִים חֲזוּכִים וּקְדָרִים: (יב) לָכֵן. יֵעַן אֲשֶׁר לֹא שַׁבְתֶּם עִדֵי: כִּי אֶעֱשֶׂה לְךָ. כִּלְל הֵרְעוּת הָאֵלֹהִים:
 עֵקֶב. כִּי אֲתָה שׂוֹמֵעַ מִפִּי נִבְיָאִי אֲשֶׁר זֹאת אֶעֱשֶׂה לְךָ: הַכּוֹן לְקִרְאֹת. לְשׂוֹב מֵרַשְׁעֶיךָ: (יג) מֵהַשָּׁז.
 כִּל מֵעֲשׂוֹ פוֹרְטִין לִפְנֵי שַׁעַת מִיתָתוֹ: עוֹשֶׂה שַׁחַר. לְלִדְיָקִים כְּאֹד נֹוגֵה: עֵיפָה. הוֹסֵף נֹוגֵן
 שֶׁל רַשָּׁעִים לְחַשֵּׁךְ חֵסֶלֶה כְּמוֹ (יִשְׁעִיה' ח') וְהִנֵּה לֵרֵה וְחֲשֵׁבָה מֵעוֹף לֹקָה וְכֵן (אִיזוּב י') אֶרֶץ
 עֵיפָתָה (שֵׁס י"א) תֵּעוֹפָה כְּנֶקֶר תִּהְיֶה חֲשֵׁכָךְ כְּנֶקֶר יֵהִי מֵאִיר: וְדוּכָךְ עַל כִּמְתֵי אֶרֶץ. מִשְׁפִּיל
 גְּבוּהִים וְגַם־הַרוּחַ:

ב א ו ר

שֵׁהֲרֹגוּ הָאוֹיְבִים הַנְּחֹרִים רֹכְבֵי סוּסִים וְשֹׂנוּ סוּסִיהֶם: וְאֶעֱלֶה בְּאֵשׁ מַחְנִיכֶם, חֲנֹת הַפָּגִרִים
 עֵלְתָה בְּאוֹיֵר הָעֲלִיּוֹן וְגַם בֹּא בְּאִפְכֶם: (יא) כְּאֹד, טִיסוֹן בִּלְע"ז (רש"י) וְכ"ל טִיסוֹן (פֵּייעֵרֵי
 בְּרַטְנֵד בִּל"א), וְעֵנִינוּ שֵׁהֵעֲרִים הַנְּשָׁאֲרִים מֵהַהִפְכָה, נִשְׁתַּנוּ מֵרִאִיהֶם לְאוֹדִים הַעֲשָׂנִים הַנְּלָלִים
 מִשְׁרִיפָה: (יב) לָכֵן, לְשׂוֹן שְׂנוּעָה לְחֹק הַדְּבַר, כְּלוֹמַר בְּאִמַת כִּלְל הֵרְעוּת הָאֵלֹהִים עוֹד חוֹסֵף
 לַעֲשׂוֹת לְבֵם עַל אֲשֶׁר הִלְכַתֶּם עִמִּי בְּקִרְי: עֵקֶב, מֵלֶה מוֹרֶה יִסָּס הַסִּבָּה הַתְּחִלְתִּית: הַכּוֹן,
 מְקוֹר תַּחַת הַלוּוִי, וְעֵנִינוּ הַשֶּׁפֶל וְהַנְּנֵעַ אֶת עֲלִמָךְ לִפְנֵי אֱלֹהֶיךָ, כִּי כִנְיַעַת הִלְבַּ תִּרְכָּה חֲמַת
 גְּבַר, וְאֵף כִּי אֵל רַחוּם בְּרוּגְזוֹ: לְקִרְאֹת אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל, מֵלֶת לְקִרְאֹת הִיא יִסָּס הַמְּקוֹם וְנוֹפֶלֶת
 עַל הַתְּנוּעָה אֵל הַדְּבַר הַמְּקַרֵב לְבֹא אֲלֵינוּ. וְכוּן הַנְּבִיא בֹוה שִׁיבִינוּ א"ע בְּתַצּוּבָה אֵל ה' הַנוֹתֵן
 יָד לְשָׁנִים, ע"ד שְׁאִמְרוּ ז"ל הִנֵּה לְטֹהַר מִסִּיעֵינָךְ לוֹ, וְזֶה שְׁאִמְרַת אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל: (יג) כִּי הִנֵּה
 יוֹצֵר הָרִים, כְּלוֹמַר כִּי לוֹ יֹאֵת שִׁכְנֵעַ הָאָדָם מִפְּנֵי, שֶׁהוּא תְּקִיף וְכַעַל יִנְוֹלֵת: שַׁחַר, בְּלִירֵי
 כְּמוֹ בְּחִירָק, וְעֵנִינוּ הַגִּיּוֹן לֵב: שַׁחַר עֵיפָה, חֲסֵר וּי"ו, וְלִדְעַת הַמְּפַרְשִׁים עֵיפָה הוּא חֲשֵׁךְ,
 וְלִדְעַתִּי הִיא הַעֵת אֲשֶׁר הִיא לֹא יוֹם וְלֹא לֵילֵה, וְהִיא מִשְׁהֲאִיר הַשַּׁחַר עַד הַנֶּץ הַחֲמָה, וּמִבֹּא
 הַשָּׁמַשׁ עַד לֵאֵת הַכּוֹכָבִים, וְיִקְרָא עֵיפָה, מִל' עוֹף ע"ש עוֹפְפוֹת הָאֹוֹר הִנֵּה וְהִנֵּה. וְשֶׁד מִזְנִרִיא
 אִמַר שֶׁהִיא מִן הַמְּלוֹת הַמִּתְּהַכְּרוֹת, וְהוּא אֲחַד עִם יִפְעַת, וְנוֹכַל עַל עֵת נֶשֶׁף עֵרֵב, כְּמוֹ שַׁחַר

על-במתי ארץ יהוה אלהי-
צבאות שמו:

ה (א) שמעו את-הדבר הזה אשר
אנכי נשא עליכם קינה
בית ישראל: (ב) נפרה לא-
תוסף קום בתולת ישראל נטשה
על-אדמתה אין מקימה: (ג) כי
כה אמר אדני יהוה העיר היצאת
אלף תשאיר מאה והיוצאת מאה
תשאיר עשרה לבית ישראל:
(ד) כי כה אמר יהוה לבית ישראל
דרשוני וחי: (ה) ואל-תדרשו
בית-אר והגלגל לא תבאו ובאר
שבע לא תעברו כי הגלגל גלה

תרגום אישכנוי ער

גענרעטהע אונד אבענדדעם
מערונג ענטשטעהען, אונד
טריטט איינהער אויף דיא הע-
הען דער ערדע. עוויגער, דעם
וועלטאללס הערר! איזט זיין
נאמע! —

ה (א) הארעט איהר פאם
הויזע ישראל דאן קלא-
געליעד, דאן איך איבער איך
אנשטיממע: (ב) געוונקען איזט
דאן יונגפרייליכע ישראל, אונד
קאן זיך ניכט וויעדער ערהע-
בען: קראפטלאז צו בארען גע-
שטרעקט, נייעמאנד ריכטעט
עס אויף: (ג) דען פאם עווי-
גען גאטטע איזט עם פער-
הענגט, אין איינער שטארט,
דיא טווענד הערפארבראכט-
טע, ווערדען דעם הויזע ישרא-
הונדערט נור, אין איינער,
דיא הונדערט בראכטע, צעהן
נור בלייבען: (ד) דען ער
ליעס אפט דעם הויזע ישראל

זאגען: מיך פארשט, אונד גליקליך לעבט איהר דאן. (ה) שטרעבט אבער ניכט נאך
ביחאל, וואללעט ניכט נאך גלגל הין, ציעהעט ניכט היינבער נאך באר שבע; דען איינשטורץ
דראף

ר ש י

ה (ב) בחולת ישראל. משיגלו בימי הושע בן אלה (מלכים ב' ט"ז) לא יעמוד עוד מלך
מעשרת השנטיים: נטשה על אדמתה. כל דבר המושלך ומוטל ונסון על השדה קורסו
נטושה: (ג) היוכלת אלף. המוליאה אלף איש: (ד) דרשוני וחי. עלו לגלגל לשלם נדריכם
בירושלים: (ה) ואל תדרשו בית אל וגו' ובאר שבע לא תעברו. לא נאמר כאן אל תבאו ואל

ב א ו ר

שהוא עת נשף בקר. ודורך על במתי ארץ, משל על גסי הרוח אשר יעלו לשמים שיאם,
וה' דורך עליהם ומשפילים: אלהי צבאות שמו, שהוא מושל בכל, ויכול לעשות בהם ככלונו,
לכן טוב לך שתכון לקראתו במעשים טובים, וישמחך כימות ענה אותך:
ה (א) נשא עליכם קינה, ענינו הסוך הקינה אשר אנכי נושא עליכם: (ב) לא חוסף קום,
כ"ל לומן ארוך, ומרעהו ולא יספו גדודי ארם לבא, שענינו ג"כ לומן ארוך שהרי
נחיצו אחריו, ויקצין בן הדד את כל מחנהו. וז"ל אמרו לא תוסיף לקום מצומה, אבל הקב"ה
יקימה בהקומו סבת דוד הנוסלת, וכעין זה תרגמתי: נטשה, דבר המושלך ונסון ע"פ
כל הארץ קרוא יטוש (רש"י), ואזד היא בבחינה הזאת עם רטוש, בחילוף דטלנר"ת: (ג) היוצאת,
כמו המוכיח (רש"י): (ה) בית אל, ענינו חילוי בית אל: ובאר שבע לא תעברו, באר שבע
הי' בארץ יהודה, וסוף לגלגל עשרת השנטיים (מלבי"ם א' י"ט ג'), ע"כ אמר לא תעברו סוף
לגלגלכם: הגלגל גלה יגלה, לשון נוסל על הלשון, ואף שהוא מענין גלות, יש בו ג"כ מצנין
גלגל

דרָאָהֶעט גלגל, פֿערניכטיג
איזט בית אל'ס לאָאז. (ו) דען
עוויגען וויט, דאָן ווירד גליק=
ליכעס לעבען אייער אַנטהייל
זיין; וְאַנְטֶס כְּרִיכְטֶס ווּיָא פֿיִי=
ערסגלוטה אים הויזע יוסף'ס
אויס, לאָדערט אויף צו בית
אל, וואָ נייעמאַנד לעשען קאַן.
(ז) איהר! דיא איהר זאַנפֿטען
ריכטערשפרוך אין ווערמוטה
אומשאַפֿט, אונד טוגענד אין

יגלה ובית אל יהיה לאון: (ו) דרשו
את יהודה והיו פן יצלה כאש
בית יוסף ואכלה ואין מכבה
בית אל: (ז) ההפכים ללענה
משפט וצדקה לארץ הניחו:
(ח) עשה כימה וכסיל והפך לבקר

צלמוח

דען שטויב וועלצט. (ח) ער, דער דאָז זיעבענגעשטירן אונד דען אַריאָן שוף, גראַבעסנאַכט
אין

ר ש י

תדרשו אלא אל תעבורו למדנו שלא היתה שם ע"א אלא כל זמן שהיה א' מבני עשרת השנטיפ
יולא לדרוש ולא עבר את באר שבע עודנו יכול לפנות לבית המקדש לירושלים ומשעבר את באר
שבע הוא הדרך לעגל בית אל או לעגל שדן וכן הוא במקום אחר (לקמן ח') חי אלהיך דן
וכי וגו' ותדע שגזר הכתיב גזירת פרענות על גלגל ובית אל ולא גזר על באר שבע: הגלגל
גלה יגלה. לפי שמו קללתו וכן בית אל יש עיר שסמוכה לו שמה בית און בספר (שופטים
ז'): יהיה לאון. יהון ללמה והוא תרגום של הבל וזה דוגמת לאס גלעד און אך שוא היו
(הושע י"ג): (ו) בית יוסף. כמו לבית יוסף: פן ילח כאש. פן תעלה חמתו כאש לבית יוסף:
(ז) ההפכים ללענה משפט. ואינם זוכרין הפיכותי שאני הופך לבקר ללמות יש שזרוין
עתה

ב א ו ר

גלגול אבנים, כדרך נחי הלמ"ד וכפילים הקרוינים במונן: לאון, ת"י ללמא, וכן תרגם מלת
הבל ומלח הוי"ו במקום יו"ד, והראוי לאון: (ו) יצלה, ענינו הבערה ללהב באין מעבור,
בהוראה הראשונה של המלה זאת על איש מלכות בכל אשר הוא עושה, ולא ימנע ממנו מאומה:
בית יוסף, הראוי לבית יוסף, וכנוי היא למלכות אפרים אשר ממעי יוסף ילד. וכן מלאנו
שנקראו כל ישראל בשם יוסף (תהלים ע"ז ט"ז, פ' א'): לבית אל, הנכון שנקט הנביא בית אל
ולא גלגל ובאר שבע שזכר לפניו, על כי היתה מקדש מלך ועיר מלוכה, והנביא עמד בתוכה
ונבא, וראה בעיניו את כל התועבות שנעשו בה; ויתכן ג"כ להיות שמה הנביא בני ישראל,
שהם בני אל חי, בית אל. וכן נראה דעת הע' זקנים שתרגמו ג"כ כאלו בתוב ואין מכנה
לבית ישראל; ויאות בזה להמשך המקראות ואין מכנה לבית ישראל ההופכים ללענה וגו':
(ז) ללענה, שם עשני ידוע, והוא מר, והעד מרה כלענה, וענינו תחת אשר הי' להם להמתיק
את דין עני מררו את חייו, והי' מעשה הנדקה מושלמים ארלה באין מבין עליה: (ח) עשה
כימה וכסיל, ת"י שנקו למדחל מן קדם דעניד כימה, וא"כ נראה שקרא מלת הניחו, לשעלה
ולמטה, וכן תרגם הארמי שנקו למאן דעבור כימה, וקרא ג"כ מלת הניחו למטה. ויתכן שמוסב
על דרשו ה' האמו' בפ' הקיד', כלומ' דרשו ה' הנורא את כל. והנה נשאר לפ' עוד שמות
כימה וכסיל: ודע כי כימה, הוא הנקרא ברומיווערגיליאס, ובל"א (גלוקהענגע, זיבענגעשטירן),
והמה על גב השור, אך שמה מהם נכרות ונראות היטב, ודמות מראיהן כזה: X, וכסיל
הוא הכוכב הנקרא גלע"ז (orion), והוא היפה בכל כוכבי השמים, ומקום מושבו הוא מתחת
לתאומים לפני מלח השור, וששים ושלושה כוכבים קטנים יבדלו בגודלם, יש לבורת הכוכב
הזאת כידוע ליודעי לכת הכוכבים, ויש לו ט"ו שמות ונתוכס שם בסיל הנזכר פה: והפך
לבקר צלמוח, הרטון בזה, אתם העינים דין לדיק ואור לנס ומושך לכדיקים, והקב"ה יהפוך
אורכם

צִלְמוֹת וַיּוֹם לַיְלָה הַחֲשִׁיד
 הַקּוֹרָא לְמֵי-הַיָּם וַיִּשְׁפְּכֶם עַל-
 פְּנֵי הָאָרֶץ יְהוָה שְׁמוֹ: (ט) הַמְבַלִּיג
 שָׂד עַל-עֵזוֹ וְשָׂד עַל-מִבְּצָר יָבוֹא:
 (י) שָׁנְאוֹ בְשַׁעַר מוֹכִיחַ וְדַבַּר
 הַמַּיִם יִתְעַבּוּ: (יא) לָכֵן יֵעַן
 בּוֹשְׁפֶכֶם עַל-דָּל וּמִשְׁאֵת-בֵּר
 תִּקְחוּ מִמֶּנּוּ בְּתֵי גְזֵית בְּנֵיתֶם
 וְרֹא-תֵשְׁבוּ בָם כְּרַמֵי-תְּמָד
 נִטְעָתֶם וְלֹא תִשְׁתּוּ אֶת-יַיְנֶם:
 (יב) כִּי יִדְעֵתִי רַבִּים פְּשַׁעֵיכֶם

אין מארגענראָטה פֿערוואַג-
 דעלט, העללען טאָג אין די-
 סטערע נאַכט אומשאַפֿט,
 דער דען געוועססערן דעם
 מערעסגעבייט, אונד זיא היינ-
 שיטטעט אויף דיא ערדעני-
 פֿלעכע, עוויגער איזט זיין
 נאַמע! (ט) ער איזטס, דער
 דעם זיעגער אויף דער פֿעסטע
 קראַפֿט פֿערליהעט, דורך
 איהן נור דרינגט דער העלד
 אין דיא אינאייבערווינדליכע
 בורג. (י) אבער מאַן האַסט
 דען צורעכטווייזער אַם ריב-
 טערפלאַטצע, פֿעראַכשייעטע
 דען רעדליך וואַנדעלנדען.
 (יא) וואַהרליך! ווייל איהר דיא
 אַרמען צערמאַלמעט, איהרעס

מיהואם געשפארטען קאַרנפֿאַרראַטהם זיא בערויבעט, זאָ זאַללט איהר מאַרמאַר-
 פֿאַללעסטע פֿאַן אייך ערבויעט, ניכט בעוואַהנען, אין פֿראַכטוויינבערגען, פֿאַן אייך
 אַנגעלעגט, דען וויין ניכט געניעסען. (יב) בעקאַנגט זינד מיר אייערער פֿרעפֿעל מענגע, איי-

ערע

ר ש י

עתה נחשך ואני מאיר להם: (ח) ויום לילה החשיך. ויש ששעתו עומדת לו כאור היום ואני
 מחשיכו ללילה: הקורא לזי הים. יונתן תרגם דאמר לכנשא משריין סגיאין כמי ימא ומנדר
 להון על אפי ארעא. ורבותינו פירשו על דור אנוש שהניף עליהם את מי אוקינוס: ה' שמו.
 לו היה לכס לעבוד והוא היה מגביר אתנם על שונאיהם: (ט) המבליג. המגביר כמו ובלגיג'
 מעט (איוב י') מבליגיתי עלי יגון (ירמיה ח'): ושד. אדם שדוד ופלא דמגבר חלשין על
 תקיפין משליט ובזוזין על כרכי תקיפין משליט: (י) שאלו בשער מוכיח. אהם לא יראת' מפניו
 ומפני נביאיו ושנאתם את המוכיחים אתכם בשערי צדק: (יא) בושפכם. כמו בושפכם
 על דל שאתם רומסי' ורופסים על ראשו כמו בושפכו את נחלתי (שם י"ב): ומשאת בר תקחו.
 זקיפת מלוות שהפקעתם עליהם השערים למכור להם תבואה צריבת כדי ליטול נחלת' מהם
 לסיקך בתים וכרמים אשר צניחם ונטעתם על אותן הנחלות לא יתקיימו צידכם. ומשאת לשון
 משא שמכנידין עליהם: כרמי חמד. כרמי חמדה:

לררי

ב א ו ר

אורכם לחושך ואפילת הכדיקים לאור נוגה: ויום לילה החשיך, הראוי כלילה: הקורא למי
 הים, חז"ל דרשוהו על דור אנוש שהניף עליהם את מי הים, ולפי פשוטו הוא שהנביא חשב
 כאן תארי ה' ואומר שהוא הכל יכול: (ט) המבליג, כמו ובלגיגה מעט, אלא שזה עומד וזה
 יולא, וטעמו המגביר (רש"י): ושד, תואר לשוד בפלס חוס, תוס דרך (רד"ק). וענין
 הכתוב וכי תאמרו שמו מבצר כחלנו, הלא אך לה' התשועה ובעזרתו יבא הכר בערי המבצר:
 (י) בשער, מקום המשפט כי שמה ישנו כסאות למשפט: (יא) בושפכם, מקור פיעל,
 נפלא כוננכם והשי'ן מקום סמ"ך, וענינו בועטים לעפר את ראש דלים: ומשאת בר, ענינו
 מעט

ערע צאהללאָזען זינדען, איהר
 נעהמעט בעשטעכונג, דען
 פֿראַממען צו אונטערדריקקען,
 דעם דירפֿטיגען רעכט אַם ריבֿ=
 טערפלאַטצע צו בייגען. (יג) א=
 בער עס האַררע נור שטיללֿ=
 שווייגענד דער ווייזע, האַררע
 דער אונגלוקסשוואַנגערן צייט
 ענטגעגען. (יד) שטרעבעט
 נאָך דעם גוטען אינד ניכט נאָך
 דעם באַזען, דאָן לעבעט איהר
 גליקליך, דאָן מאַג דער עוויֿ=
 גע אייך בייאשטעהען, וויא
 איהר וועהנטעט. (טו) האַס=
 סעט דאָזבאָזע, ליעכט דאָזגוֿ=
 טע, זעטצעט רעכטספֿעלעגע
 וויעדער אויף דען ריכטער=
 שטוהל, פֿיעללייכט ערבאָרֿ=
 מעט גאָטט דער הערר צבאות
 דעם הייפֿליינס יוסף'ס זיך.
 (טז) וואַהרליך זאָ שפּריכט

וּעֲצִמִים הַטְּאֲתִיכֶם צְרִירֵי צְדִיק
 לְקַחֵי כֶּסֶף וְאֲבִיוֹנִים בְּשַׁעַר הַטּוֹ:
 (יג) לָכֵן הַמְּשִׁכִּיל בִּיעַת הָהִיא
 יָדָם כִּי יַעַת רָעָה הִיא: (יד) דְּרָשׁוּ-
 טוֹב וְאַל-דַּע לְמַעַן הַחִיו וְיִהְיֶה-
 כֵּן יְהוָה אֱלֹהֵי-צְבָאוֹת אֲתֶכֶם
 כַּאֲשֶׁר אָמַרְתֶּם: (טו) שְׁנֵאוּ-דַּע
 וְאַהֲבוּ טוֹב וְהִצִּיגוּ בְּשַׁעַר מִשְׁפַּט
 אֲוֵרֵי יַחֲנֵן יְהוָה אֱלֹהֵי-צְבָאוֹת
 שְׂאֲרִית יוֹסֵף: (טז) לָכֵן כֹּה-אָמַר
 יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת אֲדֹנָי בְּכָל-
 רַחֲבוֹת מִסְפֵּד וּבְכָל-חֹצוֹת
 יֹאמְרוּ הוֹדֹהוּ וְקִרְאוּ אֶכְרֵ אֵל־

אבל

דער עוויגע גאָטט, דעם וועלטאללס הערר: קלאַגעגעשרייא ערטענט אין אללען שטֿ-אַסֿ=
 סען, יאַממערטאַנע ערשאַללען אין אללען גאַסען; צור אללגעמיינען טרויער ווירד

אויך

ר ש י

(יב) זְרִירֵי לְדִיק. מַצִּיקִין לֵה לִזְכָּא: בַּשַּׁעַר הַטּוֹ. בַּשַּׁעַר צְדִיק לְקַחֵי כֶּסֶף, עֲנִינוּ לִקְחִים כֶּסֶף לְנֹרָה
 (יג) הַמְּשִׁכִּיל. מִי שֶׁהוּא חָסֵד יָדוּס בְּנֵא הַרְעָה וְלֹא יִהְיֶה רַחֵם מִדַּת הַדִּין שֶׁהֵרִי כָל אֱלֹהֵי עֲשׂוֹ:
 כִּי יַעַת רָעָה. עַת הַמְּזוּמָּנִת לְקַבֵּל רַעְתָּם: (יד) וְיִהְיֶה כֵּן וְגוֹ'. אִם זֹאת תַּעֲשׂוּ אִזּוּ יִהְיֶה הַמְּקוֹם
 עִמָּכֶם כַּאֲשֶׁר אָמַרְתֶּם בְּלִבְבְּכֶם שֶׁתִּקְיִים לְכֶם גְּדוּלַתְכֶם: (טו) שְׂאֲרִית יוֹסֵף. כָּל יִשְׂרָאֵל נִקְרָאִין
 עַל שְׂמוֹלְפִי שְׂכָלְכֵל אֹתָם: (טז) הוֹ הוֹ. ל' לַעֲקָה: וְקִרְאוּ אֶכְרֵ אֵל אֲבֵל. יִפְגְּעוּ סִיּוּרֹת הַאִיבִרִים
 הַחֹרְשִׁים

ב א ו ר

מעט עמרים אַזר קצן בניגעה רנה: (יב) צררי צדיק לקחי כפר, ענינו לוקחים כפר לנור
 אַת הַכְּדִיק, וְלִהְיוֹת מִשְׁפַּט אֲבִיוֹן בְּרִיבּוֹ: (יג) הַמְּשִׁכִּיל יָדוּם, עֲנִינוּ הַמְּשִׁכִּיל אֲשֶׁר יִרְאֶה בְּרַעְתָּם
 יָדוּם וְיִתְחַלֵּל לְהַ' כִּי לוֹ נֶקֶם וְשֹׁלֵם, וְכַעַל גְּמוּלָם יִשׁוּב לָהֶם: (יד) דְּרָשׁוּ טוֹב, הַנְּבִיא בְּרוּב
 רַחֲמָיו יִשׁוּב כָּל פֶּעַם וּפֶעַם שׁוֹבָא לָהֶם פּוֹרְעוֹת לַעֲוֹרָם לַחֲשׂוֹנָה, וְחֹזֵר לְהוֹכִיחָם לְדְרוֹשׁ
 אֵת ה' נְהַמְלֵאוּ: כַּאֲשֶׁר אָמַרְתֶּם, בְּלִבְבְּכֶם כִּי לֹא יִנְאוּ עֲלֵיכֶם יְמֵי הַרְעָה: (טו) אוֹלֵי יְהוּנָה,
 עֲנִינוּ כִּבְר יֵלֵךְ הַקֶּלֶף מִלִּפְנֵי ה', אֲךְ תִּשׁוּבָה מִכְּפָרַת: שְׂאֲרִית יוֹסֵף, אָמַר הַכְּדִיק, לָכֵן נִקְרָאוּ
 שְׂאֲרִית עַל כִּי רֹבֵם גְּלוּ קִדְּם יִרְבְּעֶם בֵּן יוֹשֵׁף (עֵינֵן מַלְכִּים ב' י"ז): (טז) יֹאמְרוּ הוֹ הוֹ,
 קוֹל הַקּוֹר' מִזְּבֵר וְיִגוֹן לִנְבִי, (עֵינֵן בְּאֹרֵי לְנִזּוּס ב' י"ד): וְקִרְאוּ אֶכְרֵ אֵל אֲבֵל, הַשְּׂדֵה יִקְרָא כֶּר, וְהַעֲבֹד
 אוֹתוֹ יִקְרָא אֶכְרֵ, וְקִרְאוּ אוֹתוֹ הַסּוּפְדִים הַסּוּבְנִים בַּשּׁוּק לְסַפּוֹד עִמָּכֶם, כִּי לִשְׂאֵת תְּהִי יִגְיעַתּוֹ,
 וְהַזְרָעִים

אֵבֶל וּמִסְפַּד אֶל-יְוֹדְעֵי נְהִי:
 (יז) וּבְכָל-כְּרָמִים מִסְפַּד כִּי-אֵעֲבֹר
 בְּקִרְבָּךְ אָמַר יְהוָה: (יח) הֲוִי
 הַמִּתְאַוִּים אֶת-יוֹם יְהוָה לְמַה-
 זֶה לָכֶם יוֹם יְהוָה הוּא-חֲשָׁךְ וְלֹא-
 אֹר: (יט) כִּי אֲשֶׁר יָנוּם אִישׁ מִפְּנֵי
 הָאֵרִי וּפָגְעוּ הַיָּדַב וּבֵא הַבַּיִת
 וּסְמַךְ יָדוֹ עַל-הַקִּיר וּנְשָׁכוּ
 הַנְּחָשׁ: (כ) הֲלֹא-חֲשָׁךְ יוֹם יְהוָה
 וְלֹא-אֹר וְאֶפֶל וְלֹא-נְגִיָה לָו:
 (כא) שָׁנֵאתִי מְאֹד מֵאִסְתִּי חַיִּיכֶם וְלֹא
 אָרִיחַ בְּעֲצַרְתִּיכֶם: (כב) כִּי אִם-
 תַּעֲלוּ-לִי עוֹלוֹת וּמִנְחֹתֵיכֶם לֹא
 אֲרַצֶּה וְשִׁלְמֵי מְרִיאֵיכֶם לֹא אֲבִיט:

חסר

אויך דער לאַנדמאַן איינגעלאַ-
 דען, צום וועהעקלאַגען דער
 טרויערזענגער. (יז) פֿאַן אַל-
 לען וויינבערגען וויעדערהאַל-
 לעט באַנגעס שטעהנען, ווען
 מיינע גייסל אומהער פֿעהרט,
 שפּר יכט דער עוויגע. (יח) ווע-
 הע דענען, דיא נאָך דעם פֿאַן
 גאַטט פֿעהרענגטעם טאַגע זיך
 זעהנען, וואָצו אייך דיעזער
 פֿעהרגעלטונגסטאַג, דער אי-
 בעראַלל דיסטער-נירגענדס
 העללע איזט? (יט) וויא מאַן
 איינען לעווען פֿליעהט, אונד
 אויף איינען באַרען שטעסט,
 אינו הויז פֿלכטעט, אונד אַן
 דער וואַנד געשטימט, פֿאַן
 איינער שלאַנגע פֿערלעטצט
 ווירד. (כ) דונקעל איזט דיע-
 זער פֿאַן גאַטט פֿעהרענגטע
 טאַג, קיין ליכטשטראַהל פֿינ-
 סטער, אויך קיין שיממער איזט
 דא. (כא) פֿעהראַסט זינד מיר
 אייערע פֿייער, איך האַבע קיי-

נען געפֿאַלען אַן אייערן פֿערזאַמלונגען. (כב) בראַכטעט איהר מיר נאָך זאָ פֿיעל גאַנץ-אונד
 שפּייעאָפֿעֿער, איך מאַג זיא ניכט, שויע ניכט הין נאָך אייערן געמאַסטעטען פֿריידענאָ-
 פֿעֿערן

ר ש י

החורשים בשדו' בקול מספד האנלים הלועקים בחינות: ומספד אל יודעי נהי. ועניד מספדא
 יערע דעעניד איליא ואליו אלא ל' כפול כמו משפטי ודני (תהלים ע'): (יד) הוי המתאווים וגו'.
 האומרים ימהר יחשה מעשכו (ישעיה ה'): למה זה לכם וגו'. משל לתרגול וטעלף שהיו מפין לאורה
 כדאיתא בחלק: (כא) בעצרתים. קורבן כנשתכון בשאתם קוראים עלות: (כב) ושלם מריאיני.
 ושלמו

ב א ו ר

והזורעים ברנה בדמעה יקלורו: ומספד אל יודעי נהי, ענינו הפוך אל מספד יודעי נהי
 כלומר היודע לבנות במר נפש ולעורר את לב השומעים, כי היה להם אנשים ונשים מיוחדות
 לקונו (עיין ירמי' ט' י"ז, קהלת י"ב ה'): (יז) ובכל כרמים, ענינו יקום הששן שמה האסון,
 כי דרכם הי' להתרועע ולרוץ בנרמים (עיין ישעיה י"ו י'): כי אעבור, לענוש אוחך, ומרעהו
 ועברתי בארץ מזרים (מרד"ק): (יח) המתאווים. בעין שאמר ישעיה הוי האומרים ימהר יחשה
 מעשהו: חשך, כנוי לזרה, והכפל במ"ש הוא לחזק: (יט) כאשר ינום, ענינו מרעה אל רעה
 תלחו: (כ) ולא גגה, שביני אור הזורקים מגשם זך יקראו גגה: (כא) שגגתי ביאסחתי,
 הכפל לחזק, וענינו כי תלמרו נחשף ונשוב ונביא קרנן, לכן אמר הנביא אין חסן לה' בעולה,
 וזכר ראשים חועבה: ולא אריה בעצרתים, אין לי נחת רוח בעברותיכם, כי אין ועברה
 לא אוכל: (כב) ושלם מריאיכם, הנפרד מן שלמים, וטעם מריאים הוא אלים בניאים וטובים:

פֶּעֶרֶן . (כג) ענטפֶערנע פֶּאָן
 מיר דיין לויכטגעבריללע , איך
 מאַג ניכט האָרען דיין האַר=
 פֶּענגעקלוימפֶער . (כד) לאַס=
 סעט דאָפֿיר גערעכטיגקייט
 דעם באַדעגלייך ריעזעלן , דיא
 טוגענד , מעכטיגעם שטראַך=
 מע גלייך , אונאויפֶהאַלטזאַם
 פֶּליעסען . (כה) בראַכטעט איהר
 מיר דען אין דער וויסטע פֶּיער=
 ציג יאהרע לאַנג שלאַכט אונד
 מעהלאַפֶּער ? אַ ישראָ! —
 (כו) זאָ טראַגעט נון דיא צעל=
 טע אייערעס מאָלאַך'ס , אייער
 שאַטטענבילד כיון , וויא

(כג) הֶסֶר מֵעַל הַמּוֹן שְׂרִיף וּזְמַרְתָּ
 נְבִלִיף לֹא אֲשַׁמְעָה : (כד) וַיִּגַּל בְּכַמִּים
 מִשִּׁפְּט וַצְדָקָה כְּנַחַל אֵיהוֹן :
 (כה) הַזְּבָחִים וּמִנְחָה הַגִּשְׁתָּם לִי
 בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה בֵּית יִשְׂרָאֵל :
 (כו) וּנְשֵׂאתֶם אֶת סִכּוֹת מַלְכְּכֶם
 וְאֶת כִּיּוֹן צַלְמֵיכֶם כּוֹכַב אֱלֹהֵיכֶם
 אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם לָכֶם : (כז) וְהִגַּלְתִּי

אתכם

אויך אייערן געטצען כוכב, דען איהר אייך בערייטעט האַבעט; (כז) אונד זאָ ווערדע
 איך

ר ש י

ושלמו פטומיכון נהמות מפותמות: (כג) הסר מעלי המון שריך. שהלויס משוררים על הדוכן
 אחרי שאתם חמסניים ומעותי משפט: (כד) ויגל כמים משפט. וזאת תעשו וארנה לכם המשפט
 אשר נבשחם והסחרת' יגול וישטוף ביניכם כמים נובעים: וצדקה. תגלה כנחל איהון: (כה) הזבח'י
 ומנחה. וכי לזבחים ומנחות רזוני והלא במדבר לא דברתי את אבותיכם להקריב לי זבחים אני
 אמרתי אדם כי יקריב (ויקרא א') כשירנה להקריב ואומר ויעשו בני ישראל את הספח צמועדו
 (במדבר ט') מגיד שלא עשו ישראל במדבר אלא איהו ספח לבדו: (כו) ונשאתם את סכות מלככם.
 חוזר לעניין הפורענות שלמעלה חשך לכם ה' יום ולא אור ונשאתם בגולה עמכם את גילולי'ם
 וירכיב' האויבים על כוארנכם לשאת עמכם בגולה: סכות כיון כוכב. שמות ע"א הן: (כז) והגליתני
 אתכם

ב א ו ר

(כג) המון שריך, מלשון הומיה: (כד) ויגל, פתח הגימ"ל יורה שהוא משרש גלל, וטעמו
 מלשון גלית מים (עיין באורו לנחום ב' ח'), וענין הכתוב או אז אעתר לכם בשפטיכם משפט
 נדק: איהון, לשון חזק: (כה) הזבחים, הם"א לשאלה, וענינו נאשר הולכתי אתכם במדבר
 ארבעים שנה לא הנשחם לי זבח ומנחה, וגם לא זוייתי אתכם כ"א לעשות משפט; וכן בירמ'י
 הוא אומר, כי לא דברתי את אבותיכם ולא זוייתים על דברי עלה וזבח (ראב"ע): (כו) ונישאתם,
 עמכם בגולה: סכות מלככם, הנכון שהוא מלשון סנה ואהל, ומלככם הוא המולך שקין בני
 עמון (הנקרא כיון בערבי), והעמים אשר באו תחתיהם כבדוהו תחת שם אחר ויקראו אותו
 סאטורנוס. והנה מלאנו כי הקימו לאליל זה היכלות רבות, ובחך הכתוב שנהם שמו דגליהם
 ואזכרות המלך, וגם ספרי מקיהם. ואולי נקרא מטעם זה סכות מלשון כוכן, ומענין קבלה
 מלשון הסכת: כיון, דע כי מולא המלה הזאת בלשון מכרי, וטעמו: מלך השמים, (ובלשון
 ישמעאל ופרס יקרא כוון בוי"ו נעה) והיונים העתיקוהו במלת (רעשוואן). ואולי אחד הוא עם
 רמון הזכר (מלכים ב' ה' י"ט) והוא הנקרא ג"כ סאטורנוס, אך דע כי שני אלילים נקראו בשם
 זה, האחד הי' ללם מלך ידוע אשר אמרו עליו המושלים, שחתת ממשלחו היו ימי הזהב
 (דחז גאָרדענע לייטשאוטער), והוא הנקרא (דער אירידיטע סאטורנוס), ויקרא לדעת קלת מטעם
 זה בשם כוון על כי נכונה המלכות בידו; והשני הוא דמות כוכב שבתאי הנקרא סאטורנוס השמימי,
 והוא לפי הראות הקטן בכל כוכבי לכת (לגודל מרחקו), וקרוי לם' שנה הוא סובב את הרקיע
 פעם אחת, וישתנה שמו לפי שנויי תבניתו אשר יתראה ע"י גלי מחזה, כי לפעמים יראה נשתי
 זרועות

אֲתֶכֶם מֵהַלָּאָה לְדַמְשֶׁק אָמַר
יְהוָה אֱלֹהֵי צְבָאוֹת שְׁמוֹ:

ו (א) הָיוּ הַשְּׂאֲנָנִים בְּצִיּוֹן
וְהַבְּטָחִים בְּהַר שֹׁמְרוֹן נִקְבִי
רֵאשִׁית הַגּוֹיִם וּבָאוּ לָהֶם בֵּית
יִשְׂרָאֵל: (ב) עֲבְרוּ בַלְנָה וּרְאוּ
וּלְכוּ מִשָּׁם חֶמֶת רַבָּה וּרְדוּ גַת-
פְּלִשְׁתִּים הַטּוֹבִים מִן-הַמְּלָכוֹת
הָאֵלֶּה אִם-רַב גְּבוּלָם מִגְּבֻלְכֶם:

המגדים

תרגום אשכנזי עו

איך אייך יענוייטס פֿאַן דמשק
אין געפֿאַנגענשאַפֿט וואַנדערן
לאַססען! שפּריכט דער עוויג
גע, דעססען נאַמע, דער הערר
צבאות איזט .

ו (א) וועהע דען פֿריעדליך
רוהענדרען צו ציון, דענען,
דיא זיך זיכער וועהנען אויף
שומרון'ס געבירגע; דעם פֿאַל-
קעם הויפט גענאַנט, אויף דיא
ישראל'ס הויז זיך שט צט:
(ב) געהעט הינאיבער נאָך
בלנה; ציעהעט פֿאַן דאַרט
נאָך דעם גראַסען חמת, רייג
זעט הינאָב נאָך דעם גח דער
פלשהים, אונד שויעט; זינד

עטוואַ דיעזע רייכע ערגיביגער אַלס איירע? איזט איהר בעצירק גראַסער אַלס דער אייג
רײ

ר ש י

אתכם מהלאה לדמשק. כלומר לא לשנותיכם חגלו כאשר עד הנה שנמסרתם ביד מלכי אדוי
ולא היה טובים אתכם ממקום רחוק אלא עד דמשק ומעתה ביד סנחריב אמסור אתכם והוא
יגלה אתכם למרחוק:

ו (א) נקבי ראשית הגוים. לכם היו קוראים גוי המשוגג שבגוים: ובאו להם בית ישראל.
הם נחרו במשפטיהם ובאו לנללם: (ב) עברו בלנה וראו. למה מאסתם בתורתי לדבק
בחוקות מעובדי כוכבים ומזלות עברו וראו בעובדי כוכבים ומזלות החשובות אם טובים הם מן
הממלכות האלה שבשומרון ושבירושלים. בלנה צבל חמת אנטוכיא: גח פלשתים. חשונה שבמש
סרניהם שהוא קרויה מתג האמה (שמאל כ"ח) על אם שרודה את כולם והיא אם המלכות:
אם רב גבולם מגבולם. ומה מלאתם בי עול:

ב א ו ר

זרועות ופעמים בשתי ידות (הענקען) ולפעמים טבעת עגיל סביב לוי, ודומיהם הרבה. והחכמים
האחרונים הטיבו לראות אותו ע"י כלי מחזה ומלאו כי עוד גשם אחר עבור עומד למולו,
והוא סנה לתמונתיו השונות, ועליו עומדים חמשה כוכבים כסיליו (טרַחֶבְחַנְטֶן בלע"ז)
אשר יסובבו עליו ועמו סביב השמש יהלכון: (כו) מהלאה לדמשק, רחוק מדמשק, והוא
לחלח וחבור שגלו ס' י' שנים, כי הנוסע מא"י לארץ אשור, עבור דרך דמשק:

ו (א) השאננים בציון וגו', ציון הוא ראש יהודה, וראש ישראל שומרון, ואמר הנביא אי
להם לקלני בית יהודה וישראל, השוכנים שלו ושל אונן, ואין חולה מהם על שבר יוסף:
נקבי ראשית הגוים, אחרי שמלאנו כי איש אחד נקרא בשם גוי, כמו הגוי גם לדיק תהרוג,
לכן יתכן לקרות עם רב בשם גוים, וגוים תואר לישראל, ובאור הכתוב, אתם יושבי ציון ושומרון,
הנקובים ראשי בית ישראל: ובאו, מלאנו רבות כי תשמש הוי"ו במקום אשר, וענינו אשר באו
וסמנו עליהם בית ישראל, ודומה לזה ת"י: (ב) עברו בלנה, שמות הערים בלשון העמים
ומקומות מושבותיהם תמלא בהקדמה, ובפי' הכתוב נראה מן ההמשך שהנביא הוכיחם על שאכס
תמיד אחרי תענוגי העולם ועל הליכתם בחוקות העמים אשר סביבם. וענינו הרוואות כי
ההולך בשרירות לבו, אין נכון לבו בחלקו ונוחן ענינו תמיד בשל חבירו, לכן אמר הנביא,
ראו

(ג) הַמְנַדִּים לַיּוֹם רַע וְחַגְשׁוֹן
 שֶׁבַת הַמָּסִס: (ד) הַשְּׂכָבִים עַל-
 מַטּוֹת שָׁן וְסִרְהִים עַל-עַרְשׂוֹתָם
 וְאֹכְלִים כָּרִים מִצֵּאן וְעִגְרִים
 מִתּוֹךְ מִרְבֵּק: (ה) הַפְּרָטִים עַל-
 פִּי הַנָּבֵל כְּדוּיֵד חֲשָׁבוּ לָהֶם כְּלִי-
 יָיִן: (ו) הַשְּׂתִים בְּמִזְרְקֵי יָיִן

ריגע? (ג) דיא איהר דעם אונג
 גליקספאללען טאגעס שפאנט
 טעט, אונד אללפעהרעהערענע
 דע געוואלטטהאט הייבט! —
 (ד) זיא, דיא אויף עלפענע
 ביינענען טעפפיעען רוהען,
 אויף פראכטבעטטען זיך דעהי
 נען, דיא פייסטען לאממער
 דער העערדע, דיא קאלבער
 אויס דעם מאסטע פערצעהי
 רען. (ה) זיא דיא אינבאניג
 נאך דער הארפע זינגען, דעם

וראשית

דוד גלייך זיך מיט איהרעם זאיטענשפעל וועהנען: (ו) זיא, דיא נור פאקאלע לעערען, מיט קעסט

ר ש י

(ג) המנדים ליום רע. אהם מנידים עלמיכ' ליום רע: וחגישון. עלמיכס לשבת נגלות עשו אהך
 אהר חומס אהכס שנאמר בו מחמס אחיך יעקב (עובדיה א') זה מדרשו של ר' שמעון זל"ל. ד"א
 המנדים ליום רע המבזים על נביאת ימי רע שהנביאים מתנבאים להם: וחגישון שבת חמס. זהו כמו
 שאמר ישעיה הוי מגיעי בית נבית וחגישון שבת נתוכס זו אלל זו על ירי חמס: (ד) וסרסיהם על
 ערשותם. משעתיקים ומאריכין עלמס על ערשותם. ורבותינו פי' מחליפין נשותיהם זה לזה ומסריתין
 ערשותיהן בשכב' זרע שאינה שלהם: כרים - כנאים: מרבק. מקום כנוס העגלים ובלע"ז קיפל"א:
 (ה) הפורטים על פי הנבל. מנחם חנרו עם ופרט כרמך (ויקרא ט') ורוחא אחי את דברוי
 שהמזורר על פי כלי זמר מחך את הדבור בפרוטרוט הכל לפי נעימות קול הכלי להגביה
 ולהנמיך: כדויד קשבו להם וגו'. קשבו כלי שיר שלהם ככלי שיר של דויד שהם לשמים ואלו
 להתענג: (ו) השתים במזרקי יין. יש מרבנותינו שאומרים במסכת שבת שהיו זורקין כוסותיהן
 זה לזה וי"מ על שם כלי שהיה לו שתי פיות והוא ארוך ושמה זה מכאן וזה מכאן הוא זורק
 מסו

ב א ו ר

ראו בנזים והביטו אס טובים מלכותם ממלכותחנס ואס רב גבולס מגבולנס: (ג) המנדים,
 ענינו לדעתי לעג וקלס, מלשון היתה ירושלים לנדה, ובאור הכתוב הוא, המלעיבים בדברי
 הנביא ואומרים יקרנ נח יוס ה' ונראה עלת מי יקום (עיון ישעי' ח' י"ט): שבת חמס,
 לדעתי הוא מלשון השנחה, ובן הוא דעת ר' יונה, וענין הכתוב מגישים ומרבים חמס גדול
 המשבית ומכלה את כל: (ד) השכבים, לא שכבה ממש, רק שיבה בעין שכבה, כי מדרך
 בני הקדם להטות על לדיהם צעת האכילה: וסרוחים, משחטזים, מלשון סרת העודף:
 כרים, כנאים שמיים: מרבק, שרשו רבק, והוא מלשון נקר ע"ד ההפוך. ותאר הוא למקום
 פטוס הנקר: (ה) השורטים, לא נמלאת המלה הזאת אך שתיים נמקרא, והוא ופרט כרמך
 (ויקרא י"ט י') ושם ת"י ואינקלס ונחרא, מלשון פירות הנושרים אחד אחד, צעת הנליר,
 ואחד הוא כנאינה הזאת עם פדה גדלי"ת. והנה כפי מה שספרו לנו ווסעי ארץ הקדם, כלי
 זמר שלהם לא יתנו יחד קול נעים (החראחניע), כ"א יזמרו כלם בזה כלי השתנות הקולות,
 ולזה לא יולידו נעימות לאזן השומע, כידוע שעריובת הזמר והנגון חסתעף מהתקבצות קולות
 מתחלפות. ויהי' לפ"ז באור הכתוב, המה ישירו בלא עריבות ונעימות ואעפ"כ יחשבו בלנס
 להדמות לשירי דוד הנאהבים והנעימים: (ו) במזרקי יין, י"ת דשתן בפלון די כסף חמר,
 כלומר השתים יין במזרקי כסף, ואין כורך לזה, כי מלאנו פעמים רבות הנסמך תחת הנכרד:
 שבר

קעסטל בעם אלע זיך זאלבען,
 אינגעקרענקט אב יוסף'ס
 שטורץ. (ז) דארום זאללען
 זיא אן דער שפיטצע דער גע-
 פאנגענע וואנדערן; שווינדען
 זאלל דאז געלאג דער שוועל-
 גער. (י) ביא זיך זעלבסט
 שווערט דאז עוויגע וועזען
 גאטט, איך, דעם וועלטאללם
 הערר, שפריכט ער, פֿער-
 אבשייע יעקב'ס שטאלץ, פֿער-
 האסט זינד מיר זיינע פאללעס.
 טע, דיא שטאדט אונד בע-
 וואהנער געבע איך פרייז.
 (ט) בלייבען נאך צעהן פער-
 זאנען אין איינעם הויזע זא זאל-
 לען אויך דיעזע פֿאם טאדע
 הינגערפֿפט ווערדען. (י) ווען

וראשית שמנים ימיהו ולא גחלו
 על-שבר יוסף: (ז) לכן עשה יגלו
 בראש גלים וסר מרוח סרוחים:
 (ח) נשבע אדני יהוה בנפשו נאם-
 יהוה אלהי צבאות מתאב אנכי
 את-גאון יעקב וארמנתיו שנאתי
 והסגרתיו עיר ומלאה: (ט) והיה
 אם יותרו עשרה אנשים בבית
 אחד ומתו: (י) ונשאו דודו
 ומסרפו להוציא עצמים מן-
 הבית ואמר לאשר בירכתי
 הבית העוד עמך ואמר אפס

ואמר

דאן איין פֿריינד אָדער איין בעערדיגער הינצו טריטט, דיא געביינע אויס דעם הויזע צו
 שאַפֿען, זאָ ווירד ער דען אים ווינקעל דעם הויזעס שמאַכטענדען פֿראַגען: איזט
 נאָך

ר ש י

מפיו אל סיו: וראשית שמנים. מוצר שבשמים והוא אפרסמון: ולא נחלו. לשון חולי: על
 שבר יוסף-שמעו מפי הנביאים שעתיד לבא עליהם: (ז) וסר מרוח סרוחים. וינטלון משתאות
 המגודלים וגסי הרוח. מרזוח לשון משתאות בסיפרי נפרשת וישב ישראל בשטים מלאתי וחזרו
 לעשות להם מרזוחים והיו קיראים להם ואוכלים: (ח) צופשו. מדעת וכונה: מתאב. כמו
 מתעב. וכן מירגס יונתן מנבל אנא ית בית מקדשא דביתיה דיעקב שהמקדש נקרא גאון עוזס
 שנאמר הגני מחלל את מקדשי גאון עוזס (יחזקאל כ"ד): עיר ושאלה. ירושלים ויושביה:
 (ט) אם יותרו. מן הדבר והחשב: צבי' א' ומתו. שישרפו האוינים את הבית עליהם בלכד'
 את העיר: (י) ונשאו דודו ומסרפו. קיוצו ואוהבו המליל את עלמותיו מן השריפה כן תרגם
 יונתן ויטליניה קריביה מיקידא כל"ל: ואמר. המוליא מן השרפה: לאשר בירכתי הבית.
 לחבירו שהלך לבדוק בתוך הבית: העוד עמך. אדם מי זולתך שומלט מן החבואים: ואמר

ב א ו ר

שבר יוסף, עשרת השבטים אשר נגלו כבר לפני מלך ירבעם (רד"ק): (ז) בראש גולים, הם
 בקשו ראשית לכן יגלו צראש: וסר, ת"י ויעדי, והוא מלשון בטול והסרה: ברוח, שם יל
 משקל מזבח, וענינו לעקה ותרועה מרוב התפעלות בין לשזוק בין ללער. ולזה מלאכוהו גם
 על אנל, כמו אל חנא בית מרוח (ירמיה י"ו ה'): סרוחים, בעלי התענוג הסרוחים על
 ערשותם: (ח) בנפשו, בעלמו, ע"ד כי נשבעתי: מהאב, כמו מתעב בעי"ן: גאון יעקב,
 גאון וגדולתו: (ט) עשרה אנשים, מוסב למעלה על מה שאמר היוצאת מאה, תשאר עשרה:
 (י) ונשאו, כנוי הנסתר על כל א' מהמתים: ומסרפו, הוא מלשון שרף הנוסף בדמ"ל,
 ועצמו הוונט את המתים, כאנהג בני הקדם. והמאך הנמוכ לדעתי הוא, בעבור שהכתיבי בהשגחת
 הבורא

גוי ולחצו אתכם מלבוז חמת
עד נחר הערבה:

ז (א) כה הראני אדני יהוה והנה
יוצר גבי בתחלת עלות הלקש
והנה לקש אחר גוי השוקד:
(ב) והיה אם כלה לאכול את
עשב הארץ ואמר אדני יהוה
סלחנא מי יקום יעקב כי קטן
הוא: (ג) נחם יהוה על זאת לא

החיה

תרגום אשכנזי עט

איך דרענגען ווירד פאן דער
געגענד אום חמת ביז אן באך
דער עבנע.

ז (א) פאלגענדעס ליעם מיך
דאז עוויגע וועזען גאטט
וואהרנעהמען: עס וואר אלס
שאפע ער איינען שווארם
יונגער היישרעקקען ברוטה,
איבער דען אויפקיימענדען
נאכוואס דער קעניגס-ערנד-
טע, הערבייא. (ב) ווירד דיע
זער נון אללעס קרויט דעם
פעלדעס פערצעהרען? שריע
איך, פערגיב א גיטיגער גאטט!
וויא קאנטע דאן יעקב בע?

שטעהען, דער זא קראפטלאז איזט? (ג) אונד דער עוויגע אנדערטע זיינען ראטהשלוס,

עס

ר ש י

לגז בקניס עניים ואביונים: (יד) מלבוז חמת. שהו' במקלוע לפונת מערבית של ארץ ישראל:
עד נחל הערבה. נחל מזרים שהו' במקלוע דרומית מערבית:
ז (א) כה הראני. פורענות שהיה רולה להביא גונאי: בתחלת עלות הלקש. לשון מלקוש
"שהתבואה עולה בקנה שלה: והנה לקש. היה לומח אחרי גויי המלך אזר שגזזו תבואת
המלך עד שלא עלתה בקנה היו גוזזין אותה שמת להאכיל לבהמות וכן ת"י דאיתגוז' שיחת
דמלכא ולשון משנה היא קולר לשחת ומאכל לבהמה: (ב) והיה אם כלה. כאשר כלה לאכול:
את עשב הארץ. באותה שדה: ואמר אדני ה' סלח נא. ואל תשחת הארץ: מי יקום יעקב.
מאן יקום וינעי על חטאיכון: כי קטן. ארי מטלטלין: (ג) נחם ה' על זאת. נתרכה
בתפילתי

ב א ו ר

ז (א) כה הראני ה', כבר הערנו על ענין מראות הנבואה והתחפש הרעיונות במשל וסידה,
ואין לורך לשנות ולהכפיל הדברים: והנה יוצר, נחלקו בו דעות המפרשים, לדעת
קלת הוא בנינוי על משקלו, ולדעת קלתם הוא שם נפלס ואת היותר התרמו (שמואל א'
ט"ו ט'). ואנכי כללתי שתי כוונות אלה יחד, אחרי שמלאנו לרוב שהפעל נחם השם. אמנם לא
תרגמתי את המלה בלשון ילירה ממש (בילדען בל"א) כ"א בלשון אסיפה (הערבייא טחפפען)
שיט ג"כ בלשון ילירה: גבי, בא בא' מסמני הרבוי, והראוי גובים, ובאורו לעירי הארבה
היוכלים מן הרקק וגובי מלשון גבהות, כמו רמה מלשון התרוממת. וכן טעם מלת גובי
בלשון ערבי רמיסה מן הארץ. והנה לקש, תבואה היוולאת באחרונה (עיין נחום א' ו'): אחר
גוי המלך, העשב שעלה אחרי שקלרו לשחת לבהמת המלך. וגוי שרשו גזו ונופל על כל דבר
הנחלש ונגזז במדה ושעור, כמו גזת למר, שער, ואנני בנין: (ב) והיה אם כלה לאכול,
לדעתי הוא ע"ד שאלה, והוא מאמר הנביא לה' לנקש רחמים על עמו לאמר אחרי אשר
יכלה את כל עשב השדה: מי יקום יעקב, מלת מי תורה ג"כ על השלילה והוא במקום איך, כלומר
איך תהי' תקומה לי. קב: (ג) נחם, פתחות החי'ת תורה שהו' מבנין נפעל, וענינו תודת
המחשבה אשר חשב ה' לעשות לעמו רעה. והנה לא ידענו על מה רמו הנביא בנבואתו זאת,
אם על ארבה ממש, אם על האון זרים אשר יאכלו את חלק יעקב, אשרי שלא נעשתה הרעה
הזאת

תהיה אמר יהוה: (ו) כֹּה הִרְאֵנִי
 אֲדַנִּי יְהוָה וְהִנֵּה קָרָא לָרֶב בָּאִישׁ
 אֲדַנִּי יְהוָה וְהִתְאַכַּל אֶת־חֶהוֹם
 רִבְּהָ וְאָכַלָּהּ אֶת־הַחֶלֶק (ה) וְאָמַר
 אֲדַנִּי יְהוָה חֲדַרְנָא מִי יָקוּם
 יַעֲקֹב כִּי קָטָן הוּא: (ו) נְתַם יְהוָה
 עַל־זֹאת גַּם־הִיא לֹא תֵהָא אָמַר
 אֲדַנִּי יְהוָה: (ז) כֹּה הִרְאֵנִי וְהִנֵּה
 אֲדַנִּי נֹצֵב עַל־חֹמֹת אֲנָךְ וּבִידוֹ
 אֲנָךְ: (ח) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי מָה־
 אַתָּה רֹאֵה עָמוֹס וְאָמַר אֲנָךְ

עם ערפאלגע ניכט, שפראך
 דער עוויגע. (ד) פֿערנער ליעם
 דער עוויגע מיך אינע ווער.
 דען: אלס דראהעטע ער מ ט
 אינער פֿייערס פֿעהרעהערונג;
 שאַן טראַקנעטע ויא דעם מעע.
 רעם אַבגרונד אויף, וויטהע.
 טע אין דען אַקקערן אומהער.
 (ה) איך ריעף אַבערמאלס:
 האלט איין, אַגיט גער גאַטט!
 וויא ווירד יעקב, דער זא אַהנ.
 מעכטיג איוט בעשטעהען? —
 (ו) נאַמאלס ענדערטע דער
 עוויגע זיינען ראטהשליכ; איך
 דיעם ערפאלגע ניכט, שפראך
 דער אללכארמהערציגע.
 (ז) ענדלך ווצרד איך דיא ער.
 שיינונג דעם געטטליכען ווע.

ויאמר

זענס אן איינער נאך דעם זענקבלייא אויפגעריכטעטען מויער געוואהר, ביט דעם זענקבלייא
 אין דער האנד. (ז) דער עוויגע שפראך צו מיר: וואס זיעהעכט דוא, עמוס? איינע
 מעכס.

ר ש י

בתפילתי ונעתר לי: (ד) הראני. עוד פורענות להביא עליכם: והנה קרא. את פמליא שלו:
 לרב. אתכם בפורענות דליקת אש: החלק. חלקת השדה: (ז) על סומות אנך. על שורא
 דדינא וכן פתר דונש. אנך ל' ערבי שוט קו המשקולת העופרת אשר בה יביט בונה החומה
 ליישר

ב א ו ר

הזאת, כי שמע'ה' אל תפלת הנביא ויעתר לו. והנראה שדעת הנביא בזה, שכבר העיד הקב"ה
 והתורה בישראל, והמה לא הטו און ולא אבנ שמוע ע"כ באה עליהם הגרה הזאת האמורה
 באחרונה אשר ראה במראה השלישית: (ד) קרא לרב באיש, גזרה ילאה מלפני השליט להשפט
 באש, וערס יקרא ותלא אש מלפני ה' ומאכל את כל סביביו: והאכל את חהום רבה, ע"ד
 הפלגה, שאש אכלה את המים, כי מדריך המים לכנות את האש. גם יתכן שרמז על הרעש
 ורעידת הארץ, שמתולדתם להפוך המים אשר בים ליבשה. ויותר נראה שאש הוא כנוי לאויב
 אשר יבא מעבר לים. ואף שלא ידענו על איזה האויב רמו הנביא בזה, הנה ידענו שדבר ה'
 אמת ולא ישוב ריקס: החלק, הוא שם המין, כמו לאן ועבד ושפחה, ועעמו שדה הזרע:
 (ה) חדל נא, מהשחית את כל: (ו) חומת אנך, לא מלאנו המלה הזאת בדיקוס אחר
 בתנ"ך, ע"כ לא נוכל לעמוד על מקורו בעברי, ובערני טעמו עופרת, גם קו הבונים העשו
 מעיפרת. וטעם הכתוב, חומה בנויה בקו המשקולת. והע' זקנים העתיקוהו (אדאמעס) והוא
 אכן טוב הנקרא (דימאנט בל"א): (ח) מה אחת רואה, על שאלת ה' את הנביא בזה וכדומה
 לו כבר הערנו בהקדמה. והנס כאשר ראה עמוס והבין שיפשוט ה' במישור ובקו המשפט, לא
 בקא עוד רחמים. וכן ראינו במשה אדון הנביאים, כי כאשר אמר לו ה' ואכלה אותם כרוגע
 נכארו רחמיו להתפלל עליהם, אך כאשר אמר לו ה' וביום סקדי ופקדתי עליהם משאחם, חדל
 מהתפלל

וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי הַנְּנִי שֵׁם אֲנִי בְּקֶרֶב
 עַמִּי יִשְׂרָאֵל לֹא-אוֹסִיף עוֹד עֲבוֹר
 קָדוֹ: (ט) וְנִשְׁמוּ בְּמוֹת יִשְׁחָק
 וּמִקְדָּשֵׁי יִשְׂרָאֵל יִתְרַבּוּ וּקְמַתִּי
 עַל-בֵּית יִרְבְּעָם בְּחָרְבִי: (י) וַיִּשְׁלַח
 אֲמַצְיָה כֹהֵן בֵּית-אֵל אֶל-יִרְבְּעָם
 מֶלֶךְ-יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר קִשֶׁר עָלֶיךָ
 עֲמוֹס בְּקֶרֶב בֵּית יִשְׂרָאֵל לֹא-
 תוֹכַל הָאָרֶץ לְהַכִּיל אֶת-כָּל-
 דְּבָרָיו: (יא) כִּי-כֹה אָמַר עֲמוֹס
 בְּחָרְבַת יְמוֹת יִרְבְּעָם וַיִּשְׂרָאֵל גָּלָה
 יִגְלָה מֵעַל אֲדָמָתוֹ: (יב) וַיֹּאמֶר
 אֲמַצְיָה אֶל-עֲמוֹס הֲזֹה לְךָ בְּרֵחַ-

מעססשנור, ערווידערטע איך .
 דער עוויגע פֿערזעצטע: זיע
 הע! איך זענקע דאָ בלויא
 לאַטמ מיטטען אונטער מיין
 פֿאַלק ישראל; ניכט מעהר
 ווילל איך איהם נאַכזיכט'ג זיין.
 (ט) ער אָדעט ווערדען צח'ס
 אַנהעהען, צערטרומערט דיא
 טעמפעל ישראל'ס; ווידער
 ירבעס'ס הויז ווערדע איך
 זעלבסט, מיט געציקטעס
 שווערדטע איינהערגעהען.
 (י) היערויף לעס אמציה,
 אָבער פֿריעסטער צו בית אל
 דעס ירבעס קאַניג אין ישראל
 פֿאַלגענדעס קונד טהון: עמוס
 האַט איינע פֿערשווערונג ווי
 דער דיק אים הויזע ישראל'ס
 אַנגעזעטטעלט; דאָ לאַנד
 ווירד דיא שטראַפֿע ערקונדונג
 גען אַללע ניכט ערטראַגען
 קעננען, (יא) דיא ער אין פֿאַל.

לך

גענדען וואַרטען פֿערהיעס: דורך'ס שווערדט זאָללטע ירבעס פֿאַללען, ישראל געאַנגען אויס
 זיינעם רייכע וואַנדערן. (יב) צו עמוס זעלבסט אָבער שפראַך אמציה: זעהער! פֿלייך הון

ר ש י

לייזר הדימוס אף כאן הוא לאון קו משקול' משפט: (ח) הנני שם אנך. הנני שופט אותם
 בקו שורת הדין: עבור לו. להמתין להם על פשעים: (ט) ומקדשי ישראל. הוא בית אל
 שנאמר כי מקדש מלך הוא: על בית ירבעם. בן יואז: (י) כהן בית אל. כומר לע"א שלו:
 (יא) בחרב ימות ירבעם. והוא לא אמר כן אלא וקמתי על בית ירבעם והוא בנו זכריה שהרגו
 שלם בן ינש (מלכים ב' ט"ו): (יב) חזה. אתה שמתננא עתידות: לך ברח לך אל ארץ יהודה.

ב א ו ר

מהתפלל עוד, כי פרי מעלליו יאכל איש וגמול ידי אדם ישלם לו: הנני שם אנך, ענין
 המשל, שאזים משפט לקו ואשפט על פי קו שורת הדין: עבור לו, על פשע: (ט) ישחק,
 במקום ינחק להורות על לאון שוק, כי ללעג וקלס במותיס: וקמתי על בית ירבעם בחרב,
 רמו על זכרי' בנו שנהרג בחרב שלום (מלכים ב' ט"ו ו'): (י) כהן בית אל, ת"י רנא דבית
 אל, ובאמת הנהיים היו קרוני מלכות נימים הקדמונים: קשר עליך עמוס, לאון מרידה
 וכן קשר קשר דעת ליהו: לא תוכל הארץ להכיל את כל דבריו, לסנוול דברי חוכמתו ויעוד פרענות
 שנבא: (יא) בחרב ימות ירבעם, שנה מדברי הנביא להגדיל פשעו, כי באמת לא אמר הנביא
 רק על בית ירבעם שחפול בחרב. והנה לא נמלא במקרא מה ענה אותו ירבעם, ובפסיקתא
 שנינו שנהו: ח"ו שיאמר אותו לדיק כך, ואם אמר, מה אעשה, שכינה אומרת לו. וכן
 נראה שלא קבל ירבעם עליו ל"הר, כי אזרי אראה אמני' שלא דבר ירבעם לעמוס מאומה,
 דבר אלו בעממו לברוח לו ארץ יהודה: (יב) חזה, הטעם יורה שהוא מלת הקריאה (פֿאָקטיון):

נאך דעם לאנדע יהודה; דארט
געניסעסט דוא דעם בראָדעם
זאָטט, דארט מאַגסט דוא זאָ
פראָעצייִהען: (יג) צו בית אל
הינגעגען פראָעצייִהע ניכט
פֿערנר; דען היער איזט קעניגס
טעמפל אונד קעניגליכע רעזי-
דענץ. (יד) עמוס ערוויעדער-
טע היערויף, איך צעהלע מיך
וועדער צו דען פראָעטען
ואך צו דען פראָעטען = ש'
לערו; איך בין איין העערדע
פֿערפֿלעגער אונד זאָקאָמאָ-
רוס אונטערזוכער. (טו) אלליין
דער עוויגע בעריעף מיך פֿאָן
דער העערדע הינוועג, בע-
פֿאהל מיר: געהצ הין אינד
פֿערקינדע מיינעם פֿאַלקע

לֶךָ אֶל-אֶרֶץ יְהוּדָה וְאָכַל-שֵׁם
לֶחֶם וּשְׁם הַנֶּבֶא: (יג) וּבֵית אֵל
לֹא-תוֹסִיף עוֹד לְהַנְבִּיא כִּי
מִקְדַּשׁ-מֶלֶךְ הוּא וּבֵית מַמְלָכָה
הוּא: (יד) וַיַּעַן עֲמוֹס וַיֹּאמֶר אֶל-
אֲמִצִּיָּה לֹא-נָבִיא אָנֹכִי וְלֹא בֶן-
נָבִיא אָנֹכִי כִּי-בֹקֵר אָנֹכִי וּבֹלֵם
שִׁקְמִים: (טו) וַיִּקְחֵנִי יְהוָה מֵאֲחֵרֵי
הַצֹּאן וַיֹּאמֶר אֵלַי יְהוָה לֶךְ הַנְּבֵא
אֶל-עַמִּי יִשְׂרָאֵל: (טז) וְעַתָּה שְׁמַע
דְּבַר-יְהוָה אֲתָה אָמַר לֹא תִנְבֵּא

על

ישראל. (טז) זאָ פֿערנים דעם עוויגען פֿעהרזיסונג: דוא, דער דוא מיר דאָז פראָעצייִהען ווי-
דער

ר ש י

שס מקדשו של הקב"ה שאתה מתנבא בשמו: וכל שם לחם. לצן ציון אמר לו שם יתנו לך
פתי לחם בשכר שמתנבא להם: (יג) ובית אל לא תוסיף עוד להנבא. שאן מוכירין באן אל
שם ע"ז: (יד) לא נביא אנכי. איני מוכיף אקר שלם הנוטלים שרם להנבא חזי לך
לכל זאת ולא נהגתי כך אני שאני עשיר ובעל מקנה ונכסים כמו ש"י ארי מרי גיתי אוא
ושקמין אית לי בשלחא: בוקר אנכי. רועה בקר: וכולם שקמים. מחפז בשקמים לראות
חיה עתו לקיץ כדי להוסיף ענפים ואיה ראו לקורת שכן דרך שקולבין בתולת השקמה: וכולם.
כמו וכולם אלף שעמוס מגמגם בלשונו שך אארו למה נקרא שמו עמוס שהיה עמוס בלשונו
וישראל

ב א ו ר

ואכל שם לחם ושם הנבא, כלומר שמה תמלא די מחיתך אם תסיף רעה על בית ירבעם, כי בני
יהודה שואי נפש ירבעם המה: (יג) כי מקדש מלך היא, ואיך תקשה ערפך לנבאות למלך פרענותו
בביתו: (יד) לא נביא אנכי, ר"ל מימי לא חשבתי את עצמי לא בנביאי' ולא בתלמידי הנביאי' הנקראי'
בני הנביאים: בוקר אנכי, פירש"י ז"ל רעה בקר. ובמחילת כבודו הלא נאמר להלן ויקחני מאחרי
הלאן, וידענו מספרי נוסעי הקדם, כי מי שרעה לאן לא רעה בקר. לכן כ"ל שטעם בוקר
הוא מלצון בקור, ע"ש שהרעה מנקר ודורש אחרי לרכי הלאן, ומזה הטעם בנקרת רעה עדו
לנהלם על מי מנוחות ולהרביכם בנאות דשא: וכולם, אחד הוא עם בלש דמו"ל, שהוא לשון
חפז: שקמים, עץ ידוע יקרא ג"כ בלע"ז סיקאמארוס, ובל"א (אויזבעער - פייגענבוך) מן
סיק"ע, תחנים בלשון יון, ומן מארע"ס נכאים, עליו דומים לעלי תחנים, ונמלא לרוב בחרץ
מזרים וגם בחרץ פלשזים ובחרץ יהודה, ונחשב למאד בעבור עזו אשר לא יקב, ובפ' אין
בין המודר דראו חו"ל מססוק זה שעמוס עשיר הי' ובחמת כך ספרו לנו נוסעי הקדם, שהתחנים
הללו אינם עולים רק על אולמות העשירים: (טו) לך הנבא, כלומר לא מלבי בדיתי אך
רוח

על-ישראל ולא תטיף על-בית
ישחק: (ז) לכן כה-אמר יהוה
אשתך בעיר תזנה ובנייה ובנותיה
בחרב יפלו ואדמתך בתבל
תחלק ואתה על-אדמה טמאה
תמות וישראל גלה וגלה מעל
אדמתו:

ח (א) כה הראני אדני יהוה והנה
כלוב קיץ: (ב) ויאמר מה-אתה
ראה עמוס ואמר כלוב קיץ
ויאמר יהוה אלי בא הקיץ אל-
עמי ישראל לא-אוסף עוד עבור
קו: (ג) והילילו שירות היכל ביום

הוא

תרגום אשכנזי פא

דער ישראל, דאז וויזאגען
איבער יצחק'ס הויז אונטער-
זאגסט. (ז) וואהרליך, דיעס
פֿערהענגט דער עוויגע איבער
דיך: געשענדעט פֿאָם פֿיינדע
וויירד דיין ווייב, דייע זאָהנע
אונד טעכטער ווערדען דורכ'ס
שווערסט פֿאללען; דיין ערד-
רייך טהיילט מאָן מיט דער
מעססשנור, דוא זעלבסט אַ-
בער שטירבסט איף ענטוויי-
העטעס באָדען, אונד ישראל
וויירד געפֿאָנגען אויס זיינעס
לאַנדע געפֿיהרט.

ח (א) פֿערנער ליעס מיך דער
עוויגע איינען קאָרב מיט
געטראָקנעטען פֿייגען וואָהר-
געהמען. (ב) וואָס זיעהעסט
דוא? פֿראַגטע ער מיך. איי-
נען קאָרב מיט איבעררייפֿען
פֿריכטען, ערוויידערטע איך.
ער פֿערזעטטע: איבעררייף איזט דאָז שטראַפֿגערייכט פֿיר מיין פֿאַלק ישראל, ניכט מעהר
קאָן איך איהם פֿערברעכען איבערזעהען. (ג) באַלד ווערדען דיא קאָהרגעזענע דער
האַללע

ר ש י

וישראל קוראים אותו פסילוס כדאיתא בפסיקתא: (טו) ולא תטיף. לשון נבואה הוא והרבה
יש במקרא הטף אל דרום (יחזקאל ב"א):
ח (א) כלוב קיץ כל מלא סופי תאנים שאינם טובות: (ג) שירות היכל. שהם מזורכים בתוך
היכליהם

ב א ו ר

רוח ה' דבר בי: (טו) ולא חטיף, על הלומד לשונו לנאום נאום, יאמר לשון נטף: (יו) כח
אמר ה', לדעתי נבואה זו הוא פתרון המראה השלישית בחומת אלף, במה שאמר ונשמו במות
ישחק ר"ל שיכנעו הזדים וגסי הרוח, ואשתך הרבה והענוגה יענה החויב. וטעם בעיר ע"י
שונא כמוויהי עריך; ומה שאמר ומקדשי ישראל יחרבו, באר ואמר נחלתך לזרים תפול ובחבל
יחלקוה; ומה שאמר וקמתי על בית ירבעם, רמז לו שגנוי ובנותיו יפלו בחרב והוא ימות על
אדמה טמאה; ולכסוף אמר, מה שאמרת בשמיו ישראל גלה וגו' כן משפטך אתה מרלת:
ח (א) כלוב, כלי העשוי למלאות בו דבר, כמו פירות ועיפות וכיוצא בו: קיץ, פירות
הנשארים על העץ עד סוף קיץ והמה יבשות: (ב) בא הקיץ, לשון נוסף על לשון,
לרמז לו כי סורענות ישראל באה ג"כ עד סופה ונתמלאת סאתם: עבור לו, על פשעו ומטאתו:
(ג) והילילו שירות היכל, אם שחקר הפעל, והראוי שוררי שירות, או שמוסק על השירות
בעלמס

ההוא נאם אדני יהוה רב הפגר
 בכל-מקום השליך הם: (ו) שמעו-
 זאת השאפים אביון ולשבית
 ענוי-ארץ: (ה) לאמר מתי יעבר
 החדש ונשבירה שבר והשבית
 ונפתחה-בר להקטין איפה
 ולהגדיל שקל ולענות מאוני
 מרמה: (ו) לקנות בכסף דלים
 ואביון בעבור געלים ומפל בר
 נשביר: (ז) נשבוע יהוה בגאון

האללע אין טרווערליעד זיך
 אוימוואנדעלן, שפריכט דאז
 עוויגע וועזען גאטט, דער לוי-
 זען מעגע פערברייטעט טא-
 דעס שטיללע איבעראלל! -
 (ד) פערנעהמט דיעס, איהר
 ארמענשענדער! דיא איהר
 אוף דיא צערניכטינג דער
 דידפטיגען טראכטעט! (ה) אונד
 שפיעכט: „וואן פערשטרייכט
 דער נייאמאנד, דאס וויר גע-
 טריידע פייל האבען; דער
 שבת דאס וויר אינוערע שפיי-
 זע-עפפנען?“ (אינדעס פער-
 רינגערט איהר דען שעפעל;
 ערהעהעט דען פרויוואונד בע-
 טיגט מיט פאלשער וואאנע;

(ו) קויפט דען ארמען אום געלד, דען דירפטיגען פיר איין פאאר שוהע), זעלבסט דען
 אויסוואורף דעם געטריידעס ווערדען וויר פערקויפען. (ז) ביא יעקב'ס העררליכקייט
 שווארט

ר ש י

היכליהם נמשאזתיהם: רב הפגר. סגי פני קטילין: בכל מקום השליך הם. בכל אתר
 ימר רמי וסליק השליכו מכאן הסירי מכאן הפגרים האלה: (ד) השאפים. הכולעים אביון:
 ולשבית. כמו ולשבית ודוגמא לשמיד מצוניה (ישעיה כ"ג) ללכת לגיד בירעאל (מלכים ב' ט');
 (ה) מתי יעבר הזדש. זו היא האישיה מלפנים עת תייקר התבואה וימכרו לעניים ברבית ויטלו
 שדיתיהם. יעבר הזדש ת"י מתי תצער הזש ויבא חדש העיבור ול' העברה היא כמו (ירמי'
 מ"ו) העביר המועד ולשי מדוחן את הקרבת העימר והשנה נמצאת וישן מתייקר: והשבת נפתח
 בר. מתי תבא הזמיטה ותייקר התבואה ונפתח זולרות בר שלנו: להקטין איפה. למכור
 בזדה קטנה ואת כספיו נקבל בשקל גדול: (ו) נשביר געלים. גדיל דיתסיון: ומפל בר
 נשביר. ומהממות עיבורא נזכין את השקולת אפול מן החטים נוסה נמכור ביוקר לעניים:

ב א ו ר

בעלמס שלילי, ויהפכו ליגון: רב הפגר בכל מקום, ענינו מרוכ פגרים ממים הנשליכים בכל
 מקום ע"כ תיללנה השירות. והע' זקנים היה להם הקריאה שורת, ר"ל לוחי הבית יקונו
 עמהם: השליך הם, ענינו דממת מות, כנמקום גיא ההריגה תהיה שם: (ד) השאפים וג'
 שצור המקרא כך הוא, השאפים — אביון — לשבית ענוי ארץ.

(ה) לאמר, ענינו ע"י אהרס מתי יעבור הזדש, וחדש הוא יום ראש חדש, כמו עולת חדש,
 מחר חדש, וידוע כי מדי חדש נחדשו יבא כל בשר להשתחות לה' ולשאוב תוכחת מוסר מפי
 הניבאים, כמאזר הזונמי לאשזו מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת, וכן אמר ישעיה'
 חדש ושבת קרא מקרא, ונודאי יום זה לא היו עוסקים במ"ומ, ע"כ שאזו האנשים החטאים
 האלה על עבור יום חדש והשבת, אשר אז היו את העם: ונפתחה בר, זולרות בר: ולענות,
 הקונים במאזני מרמה: (ו) לקנות בכסף דלים, המוכרים עלמס מפני דוחקם: ומפל בר,
 שם נפלס מקל ושעמו השקולת הנופל' ארלה כאשר תנוע התבואה נכברה: נשביר, אז אס
 בייקר השער: (ז) בגאון יעקב, אמר הרד"ק והראב"ע שהוא תאר להקנ"ה, אמנס תמה אני
 אף

תרגום אשכנזי פב

שווארט דער אונענדליכע:
 ניע פֿערגעססע איך איהרער
 טהאטען. (ח) וויא! זאלל
 דאראב דאז לאנד ניכט ערבע.
 בען? אין טרויער זיך ניכט היל־
 לען זיינע בעוואהנער אללע? —
 יא איינעם לייכטען דונסטע
 גלייךשטייגע עם עמפאר, ווער־
 דע אומהער געטרויעבען, דאז
 ניעדערגעזענקט, וויא עניפֿ־
 טענס פֿלוס. (ט) אלסדאן,
 שפריכט דער עוויגע, לאססע
 איך דיא זאננע אים מיטטאג
 פֿערדונקעלט ווערדען, אי־
 בערציעהע דיא ערדע מיט פֿינ־
 סטערנים אים העללען טאנע,
 (י) וואנדלע אין טרויער אייערע פֿעסטטאנע, אייערע פֿריידענגעזענגע אין יאמטערליעדער:

יַעֲקֹב אִם־אֲשַׁכַּח לְנֹצַח כָּל־
 מַעֲשֵׂיהֶם: (ח) הֲעַל זֹאת לֹא־תִרְגַּז
 הָאָרֶץ וְאָבֵל כָּל־יֹשְׁבֵיהָ וְעַל־תְּחֵה
 כָּאֵר כְּפֶה וְנִגְרָשָׁה וְנִשְׁקָה כִּי־אֹר
 מִצְרַיִם: (ט) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא
 נָאִם אֲדַנִּי יְהוָה וְהִבֵּאתִי הַשֶּׁמֶשׁ
 בְּצִהְרֵי־מִן וְהִחֲשַׁכְתִּי לְאָרֶץ בַּיּוֹם
 אֹר: (י) וְהִפַּכְתִּי חֲגִיכֶם לְאָבֵל
 וְכָל־שִׁירֵיכֶם לְקִינָה וְהִעַלִּיתִי

על ונישקה קרי

ר ש י

(ח) העל זאת לא תרגו הארץ. וכי אין עין זה כדי שתחבר עליו הארץ: ועלתה כאר בלה. ובשקים אחר הוא אומר ועלתה ביאור בלה (לקמן ט). וי"ת שניהם נשוא ויסק עלה מלך במצריהם דסגיאין כמי נהרא ויחסיין כולה וקשה בעיני לפרש באור כמו ביאור ויש לפרשו כמו (איזו ל"ז) יפן עין אורו (ושם ל"ז) על כפיס כשה אור ועלתה בעון גשם כולה אפילה ומשיכה: ונגרשה ונשקה ביאור מצרים. ילום עולה אחת למ' שנה ומשקה את הארץ וכשהוא עולה מעל' רפס וטיט על שפתו ובשחזור מהסקות חוזר על גדותיו ומימיו מלטללין והוא קרוי שיקוע שהטיט העובר את מימיו נשקע ונגרש כמו (ישעיה ל"ז) ויגרשו מימיו רפס וטיט אף הארץ תקיא רשעים שנתובה ואזר כך תנות: (ט) והנבאתי השמש בלהרים. כשיהא להם שלום גדול תבא מפלה פתאום ואזרו רבותינו זה יומו של יאשיהו שמת בחרב של שלום כמו שאמרו רבותינו אין לך חרב של שלום יותר מפרעה וכה שאמר לו ליאשיה (ד"ה ב' ל"ה) מה לי ולך לא עליך עתה היום לא עליך אני בא היום כי אם לעבור דרך ארנך אל בית מלזמתי וגומר: השמש. מלכות בית דוד נמשלה לשמש שנאמר (תהלים פ"ט) וכסאו כשמש נגדי: (י) והפכתי חגיגים לאבל. בענין שנאמר (ד"ה ב' ל"ה) וכל יהודה וירושלים מתאבלים על יאשיהו: וכל שיריכם לקינה.

ב א ו ר

איך יבנה הנביא פה את ה' בכה, ולמעלה אמר מתאב אנכי את גאון יעקב? לכן נ"ל שהוא כוון לירושלים שהיא גאון יעקב וגדולתו (עיין תהלי' מ"ז מ'): לנצח, בתרגומו לעלמין: (ה) העל ואח, דרך תימה, כלומר אם על כל הרעה הגדולה הזאת לא תתקנס נפשי שתרגו הארץ ממקומה: ועלתה כאר, כל גשם ספוגי יקרא אור בל"ע. וטעם המקרא כאד העולה מן הארץ כן העלה הארץ כלה ממקומה ונגרשה אנה ואנה, עד אשר תשקע ותרד מטה מטה: כיאור מצרים, הוא הנילוס העולה ממקומו ויגרשו מימיו רפס וטיט, ולכסוף יסוב אחר וישקע בארץ: (ט) והנבאתי השמש בצהרים, ידוע כי ביאת השמש בלהרים משל כפי הנביאים ללרות רבות (עיין ירמיה ט"ו ט'). והנה אחרי שכן נמלא וכן היה לקוי חמה גדולה בשנת מות המלך ירבעם בן יואש בימי חז השנועות, ע"כ רלו קלת לפרש טעם הכתוב שהנביא נבא על מקרה זה ערס בואו. אך אם נאמת נודה כי ידע הנביא זאת ע"י מראה הנבואה, מ"מ מה ענינו לכאן, האם נאמר שיהיה הנביא, כי יחתו מאותות השמים על כי יחתו הגוים מהמה? — ע"כ נראה שהוא רק למשל כמו שכתבו: (י) והעליתיו וגו', העלות שק על מתנים וקרחת הרחש השם סימן לאבל כידוע:

על כל מתנים שקועל כל ראש
 קרהה ושמתיה כאבל יחיד
 ואחריתה כיום מר: (יא) הנהו
 ימים באים נאם אדני יהוה
 והשלחתי רעב בארץ לארעב
 ללהם ולא צמא למים כי אם
 לשמע את דברי יהוה: (יב) ונעו
 מים עד יים ומצפון ועד מזרח
 ישוטטו לבקש את דבר יהוה
 ולא ימצאו: (יג) ביום ההוא
 תתעלפנה הבתולות היפות
 והבחורים בצמא: (יד) הנשבעים
 באשמת שמרון ואמרו חי אלהיך

דאם אללע לענדען זיך
 אין זעקקע היללען, אללע
 קעפפע קאהל ווערדען; דיא
 טרויער גלייכע דער אום איי
 נעו איינציגען זאָהן; איהרענע
 דע שרעקליך, וויא דיא צייט
 דעם טריבזאָלס. (יא) זיעהע!
 עם איילען טאָגע הערבייא,
 שפריכט דער עוויגע, וויא הונע
 גערסנאָטה אים לאַנדע ווי
 טהעט; ניכט וויא מאַן נאָך
 טראַנק אינד שפיווע שמאַץ
 טעט, זאָנדערן דאָ וואָרט
 גאָטטעס צו פֿערנעהמען.
 (יב) מאַן שטרייבט דאָן אומי
 הער, פֿאָם זידמעער ביז צום
 וועסטמעערע, פֿאָן נאָרדען ביז
 נאָך אָסטען, איררעט הין אונד
 וויערער, דעם עוויגען וואָרט
 צו פֿערנעהמען! אומזאָנסט,
 מאַן ערלאַנגט עם ניכט. (יג) צור

זעלביגען צייט ווערדען דיא צארטען יונגערויען אונד דיא יינגלינגע אויס דורשט פֿערשמאַץ
 טען. (יד) זיא, דיא כייא דען געטצען צו שומרון שוואַרען, כיים לעבען דער געטצען דן'ס, כייא
 דער

ר ש י

כענין שנאמר שם ויאמרו כל הזרים והשרות בקינותיהם: כאבל יחיד. כאב שמתאבל על בן
 יחיד: (יא) כי אם לשמוע. שתפסוק מכס רוח הקדש: (יג) תתעלפנה. תפרכ רוחם כמו
 ויתעלף (דיונה ד') וכן עני השדה עולפות (יחזקאל ל"א) וכן כל משנה יתעלפה פשמיי"ר בלע"ז:
 (יד) חי אלהיך דן. אחד מן העגלים שהעמיד ירבעם בדן:

ב א ו ר

באבל יחיד, ענינו אבל ומספר כבד כאב המתאבל על בנו יחידו: כיום מר, תאר לעת רעה
 וזרה גדולה: (יא) לא רעב ללחם וגו', לא שישלול הרעב והלמא, כי במקרא הסמוך יאמר
 תתעלפנה בלמא כ"א ירצה בזה להגדיל עונשם, שהרעב לא יהיה רעב גופני כ"א רעב נפשי,
 ר"ל שאז ידעו ויכירו מחסורם ויבקשו לשמוע את דבר ה' אשר בזה עד הנה, אמנם לריק תהי'
 תאותם, כי לא ימצאו עוד חזון מה': (יב) מים עד ים, ממה שאמר הנביא מלפון ועד מזרח,
 נראה שכל לחשוב ד' רוחות א"י, ולכן נראה שטעם מים עד ים הוא מן ים המלח שהוא במקצוע
 דרומית מזרחית (עיין יחזקאל מ"ז י"ח ברש"י) עד היס האחרון שהוא ים האמלעי במערב א"י
 (במדבר ל"ד י"ב), וגמלא חשב פאת תימנה וימה, ולכן הוסיף לאמר מלפון ועד מזרח, ותאר
 בזה ארבעה גבולות הארץ: ישוטטו, פעל מרובע מן שרש שוט, וטעמו הליכה לחקיר ולתור
 אחר דבר מה: (יג) תתעלפנה, כתב רש"י ז"ל תפרכ רוחם פשמיי"ר בלע"ז (הוא פאמע"ר)
 פֿהאמעכטיג ווערדען בל"א): (יד) באשמת שמרון, ענינו אלילים העומדים בשמרון אשר יאשמו
 בם בני ישראל, וכה"א מי פשע יעקב הלא שמרון, (עיין הושע ח' ד'): ואמרו חי אלהיך דן,
 אותם

דן וחי דרך באר שבע ונפלו
ולא יקומו עוד:

דער וואלפאָהרט נאך באר
שבע בעטהיייערן; זיא ווערדען
שטירצען, אונד נייע ווערדער
זיך ערהעבען.

ט (א) ראיתי את אדני נצב על-
המזבח ויאמר הך הכפתור

ט (א) איך ערבליקקע דען
עווגען, אס אלטארע

וירעשו הספים ובצעם בראש
כלם ואחריתם בתרב אהרג לא-
ינום להם גם ולא ימלט להם
פליט: (ב) אם יחתרו בשאול

שטעהענד, ער בעפאָהל: שלא-
גערדען גיעבעל, דאָס דיא פפאָ-
סטען ערבעבען, אונד צער-
שמעטטערע איהר הויפט, דען
איבעררעסט אָבער פאָללע

משם ידי תקחם ואם יעלו
השמים משם אורידם: (ג) ואם-

איך דורכס שווערדט; ניכט
איינער זאָלל ענטקאָממען, קיין
פליכטלינג ווערדע גערעט-
טעט. (ג) בערגען זיא זיך אויך

יחבאו

אין גריפֿטען, אויך דאָ טריפֿט

זיא מיינע געוואַלט; שטייגען זיא היממעלאַן, זאָ שטירצען איך זיא אויך פאָן דאָ הינאָב; (ג) פֿער-
שטעק-

ר ש י

ט (א) נצב על המזבח. מסתלק מנרונה למדבחה דרך יליאת חץ על המזבח הזהב שהוא
כהיכל והוא מעשר מסעות שנסעה שכינה: הך הכפתור. שהוא בריש הגג: וירעשו הספים.
איסקופות הבית התחתונות כך יהרג המלך וירעדו השרים: ובצעם בראש כלם. כמו ופלעס וי"ת
בפתור המנורה טפי מנרתא יחטל מלכא יאשיהו וירעשו הספים ויחריב ביתא ויתפגרון עזרתא:
ובלעס בראש כולם. ומאני בית מקדשא בשניא יהבון כמו ובלעס ממונס יגלה בראש כולם:
(ב) אם יחתרו בשאול. אם ידמון לאיטמרא בשאול: ידי תקחם. במימרי ידנרינון שאיהו:
ואם יעלו השמים. ואם יסקון בטורין דרמין עד לית שמיא מתמן במימרי יתמונון:
בראש

ב א ו ר

אותם הנשבעים באילי דן, כי לא עבדו כלם לאליל אחד (כי בני הנוג עבדו לאילי בית אל
יושני לפון עבדו לאילי דן): וחי דרך באר שבע, ת"י וקימין נימוסי באר שבע, ומרגס
מלת דרך, משפט ועסק (עיינ לעיל ב' ז'), אך יותר נראה ממה שהוכיחם הכניא ובאר שבע
לא תעבדו (ילא אמר לא תעבדו) שהוכיחם גם על ההליכה לבד, וכן נמלאים גם היום אנשים
הולכים למדינות רחוקות אל מקום קדוש יאמר לו לכפרת עון ולהתם פשע, ומסעות נאלה
קראו (ווחלפֿהרטען בל"א), ובעבור שההליכה כזו בעלמה לדבר קדוש יאשב להם, לכן נשבעו
בה, וכן תרגמתי: ונפלו, בדרך ההיא:

ט (א) נצב על המזבח, רבותינו ז"ל דרשו על עשר מסעות שנסעה שכינה. ואנו אין לנו
כ"א לבאר הכתובים ע"פ פשוטם, ואחרי שראינו כי בהקודם הוכיחם על מזבחותיהם
ונמותיהם, לכן אמר שראה ה' ית' נצב על המזבח מקום אשמחם לדון אותם: ויאמר הך,
דעת המכרזים שאמר למלאך הך: הכפתור, האסקופה העליונה הנתונה על שתי הספים:
וירעשו הספים, מנח ההנאה: ובצעם בראש כלם, לדעתי הוא כמו ופלעס בפ"א, ומוסב
על הכפתור שיבלע את הספים על ראש העומדים אלל המזבח, והמה הכהנים משרתי הזבח:
ואחריהם, ר"ל הנשאים: לא ינום להם גם וגו', כלומר גם אחד לא ינצל: (ב) אם יחתרו
בשאול, לנקש שם מנום: משם ידי תקחם, על דרך שאמר דוד המלך ע"ה ואניע שאול הך
תהלים

יִהְיֶה בְּרֹאשׁ הַכְּרַמִּל מִשֵּׁם
 אַחַשׁ וּלְקַחְתִּים וְאִם יִסְתְּרוּ
 מִנְּגַד עֵינַי בְּקַרְקַע הַיָּם מִשֵּׁם
 אֲצִוְהָ אֶת־הַנְּחָשׁ וְנִשְׁכָּם: (ד) וְאִם־
 יִלְכוּ בְּשָׂבִי לִפְנֵי אֵיבֵיהֶם מִשֵּׁם
 אֲצִוְהָ אֶת־הַחֶרֶב וְהִרְגַתֶּם
 וְשִׁמְתִי עֵינַי עֲלֵיהֶם לְרַעָה וְלֹא
 לְטוֹבָה: (ה) וְאֵדְנִי יְהוָה הַצְּבָאוֹת
 הַנּוֹגֵעַ בְּאַרְצִי וְתִמּוֹג וְאָבְלוּ כָל־
 יוֹשְׁבֵי בָהּ וְעַלְתָה כִּי־אֵר כְּלָהּ
 וְשִׁקְעָה כִּי־אֵר מְצָרִים: (ו) הַבּוֹנֵה
 בְּשָׁמַיִם מַעְלוֹתָו וְאֶגְדָּתוֹ עַל־

שטקקען זיא זיך אויך אויף
 כרמיל'ס האהען גיפפעלן, אויך
 דאָרט זוכע איך זיא אויף, אונד
 פֿיהרע זיא הערבייא; זעלבסט
 אויף דעם באָדען דעם מעע־
 רעם, וואָ זיא מיינען אויגען צו
 ענטגעהען גלויבען, געביעטהע
 זיך דען מעערעם. אונגערהיי
 ער, דאָס זיא זיא פֿערלעטצען,
 (ד) אונד טרויבט זיא ענדליך
 דער פֿיינד געפֿאָנגען פֿאָר זיך
 הער; זאָ ווירד אויף מוין גע־
 הייס דאָן שווערדט זיא היי־
 ראָפֿען, זאָ ריכטע איך מוין
 אויגענמערק אויף זיא, נור צום
 באָזען, ניכט צום גוטען. —
 (ה) דער עוויגע איזט יאָ דעם
 וועלטאללם הערר, ער בע־
 ריהרט דיא ערדע, אונד זיא
 צערפֿליעסט! דאָהין זינד דאָן

מעלותיו קרי
 איהרע בעוואָהנער אללע, איינעם שטראָמע גלייך שטייגט זיא עמפֿאָר, זינקט צוריק, וזיא
 עניפטענס פֿלוס. — (ו) ער, דער אים היממעל זיך זיינע זאָללער ערבויעט, דיא ערדע צום
 ארץ אונ־

ר ש י

(ג) בראש הכרמל. ברישי מגדלי כרכיא וגו': משם אחש. לקמן אפקיד בלושין ויבלשונו: בקרקע
 היס. בניסי ימא איי היס: אלוה את הנחש. י"ח עממיא דחקיפין כחוייא: (ה) הנוגע בארץ
 ותמוג. רנויף בארשא וזיעא. ותמוג לשון נוע וה' הוא הנוגע בארץ ותמוג כלומר גזירה זאת
 מאתי ילאה: (ו) ואגודתו. קבולת בריותיו. ד"א קבולת הכלדיקים היא היתה יסוד הארץ
 לתקנת

באור

(ההלים קל"ט ח'): (ג) בראש הכרמל, כרמל בים צירמיה (מ"ו י"ח) הוא הר גבוה מכוסה
 בחרשי מלל, עד שהעומד במרחק עשר פסיעות לא יוכל להראות מחבירו, וגם יש בו מערות
 גדולות ועמוקות להסתא בהן, ולכן אמר גם אס יחנאו אס עד אשר לא יוכל איש למנא אותם
 משם אחש: ואם יסתרו מנגד עיני, דרך הפלגה כלומר אס ידמו להסתר מנגד עיני בקרקע
 היס, הוא עומק ההכוס, משם אלוה את הנחש, הוא התנין אשר בים לשוך אותם: (ד) ואם
 ילכו בשבי, כעין שאמר ירמיה (ט' ט"ו) והפיוותים בנוים וגו' ושלמתי אחריהם את החרב:
 (ה) ואדני יהוה הצבאות, חסר דבור המליאות, וענינו ראו מי הוא המיעד עליכם, הנה ה'
 הוא אשר הוא אלהי הצבאות: ותמוג, ל' נמיסה: ואבלו, עיין לעיל (א' ב'): כיאור מצריהו,
 מצאח למעלה (ח' מ'): (ו) הבונה בשמים מעלותו, אמר הכד"ק כתוב בלא יו"ד ונקרא ביו"ד
 ולזה הוא העליה אשר על הבית: ואגודתו, מן הנראה שהמאמר ואגודתו על וגו' מקביל למאמר
 שלפניו, ולכן נראה שטעם אגודה הוא החלק התחתון מן הבית. ודע כי כן יקרא החלק התחתון
 מהבית בערבי בשם אגו"דון (געווענבע), כי בארץ הקדם דירות התחתונות המה בנויים כמין
 כפה

אֶרֶץ יִסְדָּהּ הַקְרֵא לְמִי־הֵיָם
 וַיִּשְׁפְּכֶם עַל־פְּנֵי הָאָרֶץ יְהוָה
 שְׁמוֹ: (ז) הַלּוֹא כִבְנֵי כַשְׂיִים
 אַתֶּם לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְהוָה
 הַלּוֹא אֶת־יִשְׂרָאֵל הָעֲלִיתִי מֵאֶרֶץ
 מִצְרַיִם וּפְלִשְׁתִּיִּים מִכַּפְתּוֹר
 וְאַרְם מִקִּיר: (ח) הֲנֵה עֵינֵי וְאֲדָנִי
 יְהוָה בְּמַמְלָכָה הַחֲטָאָה
 וְהִשְׁמַדְתִּי אֶתְּהָ מֵעַל פְּנֵי

אונטערסטען שטאָקווערקע זיד
 ערקאָהרען; ער דראָהעט דעם
 מעערע, דאָס עם זיין געווענע:
 סער אויף דער ערדען פֿלעטע
 ערגיעסט; אונענדליכער א זט
 זיין נאָמע! — (ז) וואָהרליך!
 איהר זייד מיר וויאד א קינד ער
 כושיים, ישראל! שפּריכט דער
 עוויגע. בראַטע איד ישראל
 אויס מצרים הערויף — נון זאָ
 בראַטע איד יא איד דא
 פלשחם אויס כפתור, אונד
 ארם אויס קיר. (ח) זעהע!
 דאָ שטראַפֿענדע אויגע דעם

הארמה

עוויגען שויעט אויף יעדע פֿערברעכערישע רעגערונג, איד פֿערניכטע זיא פֿאָן ריעזעם
 ערד.

ר ש י

לתקנת השמים שנשגלים הכל קיים: הקרא למי הים. אמר לכנשא משריין דסגיאין נמי ימא:
 (ו) הלא כבני כושיים אתם לי. למה אמנע מלהפרע מכם אחרי אשר איננס שנים חלי הלא
 מן בני נח באתם כשאר אומות כנזשים אשר נדמיתם להם בענין שנאמר (ירמיה י"ג) יהפוך
 כושי עורו כך אתם תוכלו להטיב: הלא וגו'. בעונתי תחלת בוחרי בכס היא הולאה שהולאתי
 אתכם מארץ מצרים ומה לי בכך אף פלשתיים כך הולאתי מכפתור כשאלו כפתורים על העינים
 בענין שנאמר (דברים ב') והעיים היושבים בחללים עד עזה וגו' כנשו גם בני עזה ושאר סרני
 פלשתיים תחיתיהם והולאתים מידם ואעפ"כ לא עשיתים לי לעם: וארם מקיר. וכן אני עתיד
 להעלות את ארם מקיר שיגלם שם סנחריב ולקץ הימים כשתבטל מלכות אשור ילאו: (ח) והשמדתי

ב א ו ר

כמה ואגמון. ולזה יהי המשך המקרא באופן זה, הנה מדריך בני הקדם שהאדון ידור בעליה,
 והעבדים ושאר בני הבית ישבו באגודה, כי חרפה הוא להם שהעבד ידור ממעל לאדון, ולכן
 אמר ע"ד משל, ה' הוא אלהי הלבנות, כמר לו השמים למשכנו, והארץ נתן לבני אדם עבדיו:
 (ו) הלא כבני כושיים, גלאו המפרשים למלוא פשע הכתוב, וערם אזהרה דעתי בזה, ראיתי
 להקדים ולבאר מי המה העמים האלה הזכרים פה, הכושיים המה האומות הנקראים (עטהי
 קטיער או חביסיגייער), ישבו לפנים בארץ ערבי המאושרה (ג'יקויכע ארעביען) משם נסעו ימה
 ויבנו את צבל, ויעברו את מי ים סוף ויבאו אל ארץ חֲפְרִיקָה וישבו במדינות חֲבַעֲסִינֵיטֵן, ויקראו
 בשמותם (עברי ים). ונמלא יתבן להמשך המקראות על אופן זה, אתם בני ישראל שלא תוכלו
 להיעז כנזשי הזה שלא יהפוך עורו, למה תחגאו לאמר רק אתכם ידעתי מכל העמים בהולאתי
 אתכם מארץ מצרים והעברתי אתכם על ים סוף, אשר לזה חבטתו באהבתי ותמרדו בני הלא
 גם בני כושיים העברתי על ים סוף, וכמו שהעליתי אתכם מארץ מצרים, כן העליתי פלשתיים
 מכפתור, כי כן מלאנו בד"הי של העמים, שאגודה אחת (קחלֶאָניע) מבני מצרים ישבו לפנים
 באי כפתור, וקלתם ילאו משם וילכו לגור על חוף דרומי של ארץ ישראל (חן רען זידניֶבֶטֵן
 קיסטען פֿחֶלֶעֶשֶׁטִינֶחֶם) ויקראו בשמם פלשתיים, וזה שאמר ירמיה שודד ה' את פלשתיים שארית
 אי כפתור: וארם מקיר, הארמים ישבו מקדם ימה לנהר קיר, ואח"כ נסעו הנוגבה אל ארץ
 ארם (חֲרַעֲנֵיטֵן). (מפי ידיד ופשי השלם כה' אהרן דוד כהרנני מו"ה משה פֿרַעֲנֶקֶל נ"י):
 (ח) הנה עיני ה', לדעתי המשך המקרא עם מה שלפניו הוא באופן זה, אחרי שזכר כי נדמו
 ישראל

הַאֲדַמָּה אֶפֶס כִּי לֹא הִשְׁמִיד
 אֲשֶׁמִיד אֶת־בֵּית יַעֲקֹב נְאֻם־
 יְהוָה: (ט) כִּי־הִנֵּה אֲנֹכִי מַצִּיחַ
 וְהִנְעוֹתִי בְּכָל־הַגּוֹיִם אֶת־בֵּית
 יִשְׂרָאֵל כִּי־אֲשֶׁר יִנּוּעַ בְּכַבְרֵהוּלָא
 יִפּוֹל צָרוּר אֶרֶץ: (י) בְּחָרֵב יָמוּתוּ
 כָּל חַטָּאֵי עַמִּי הָאֹמְרִים לֹא־
 תִּגִּישׁ וְתִקְדִים בְּעֵדֵינוּ הִרְעָה:
 (יא) בְּיוֹם הַהוּא אֲקִים אֶת־סִכַּת
 דָּוִד הַנִּפְלֵת וְגִדְרֹתַי אֶת־פְּרִצִיהֶן
 וְהִרְסֹתִיו אֲקִים וּבְנֵיתֶיהָ כִּי־מִי
 עוֹלָם: (יב) לְמַעַן יִירָשׁוּ אֶת־
 שְׂאֵרֵית אָדוֹם וְכָל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר־

ערדרייכע הינוועג; יעדאך דאז
 הויו יעקב ווערדע איך ניכט
 גענצליך פֿערניכטען! שפריכט
 דער עויגע. (ט) יא עם איזט
 בעשלאססען: איך ווילל דאז
 הויו ישראל אונשטעט מאכען
 אונטער אללען פֿעלקערן, זא
 וויא מאן אין איינעם זיעב עט
 וואס העפטיג ריטטעלט, דאס
 ניכטס אויף דא ערדע פֿאללט;
 (י) נור דא זעממטליכען פֿער
 ברעכער מיינעם פֿאלקעס זאלי
 לען דורכס שווערדט אומקאמי
 מען, זיא, דא דא שפרעכען:
 דאז אונגליק טריפֿט אונד ער
 איילט אונד ניכט. (יא) איינכט
 אבער ווערדע איך דא פֿער
 פֿאללענע היטטע דוד'ס אויפֿ
 ריכטען, איהרע ריססע פֿער
 ציינען, דאז איינגעשטירצטע
 וויעדער אויפֿשטעללען, אונד
 ווערדע זיא וויעדער ערבייען
 וויא פֿארמאלס; (יב) דאמיט

נקרא

זא דען איבעררעסט פֿאן אדום, וויא אויך דא איכריגען פֿעלקער בעערבען, ווייל

זיא

ר ש י

אתה. הממלכה הם בית יהוא אבל בית יעקב לא אשמיד: (ט) כי הנה אנכי מלכה. להגלות
 ולהגיעם בכל הגוים הנעה רבה ויחירה כאשר ינוע מה שכונרין בכנר' לאחר שפלו ממנו סובין
 הדקין ונותרו הגסין שאין יכולין לנאת ואז המנענע מנענע בכל כחו: ינוע. על ידי אחר ולא
 יחקן לקרות ינוע שהיא דבר הנע מאליו: (י) לא תגיש ותקדים בעדינו הרעה. בשביל עונינו
 לא תמהר הרעה לגשת ולנא: (יא) ביום ההוא. אחרי בא עליהם כל אלה ינא יום ההוא
 המוכן לגאולה ובו אקים סכת דוד הנופלת ית מלכותא דבית דוד: (יב) למען יירשו. ישראל
 את

ב א ו ר

ישראל בעיניו כשאר אומות, חזר לנחם אותם ולאמר הנה אם באמת עיני השגחתי על כל ממלכה
 חטאה, להשמיד אותה מעל פני האדמה, אך בית יעקב לא אבחדם מגוי, כ"א אניגם בכל
 הגוים: (ט) כאשר ינוע, כלומר כמו שהאדם מנענע דבר מה בכנרה בחזק ובמהירות, שעי
 מהירות התנועה לא יפול גוס לרור ארץ, כן בית ישראל יתנועעו מגוי לגוי וממלכה אל עם
 אחר, אך בלה לא יעשה צם: (י) בחרב ימותו כל חטאי עמי, כלומר אך החוטאים לבד
 ימותו בחרב, וחטאי כמו חוטאי: (יא) אח סכת דוד, מלכות בית דוד תקום, וקרא אותה
 סוכה על ד"מ, כי היא סוככת על העם. ורמו על חזקיהו הנמלט מיד סנחריב וילא שמו בארץ,
 אז על ימי יוחנן (הורקנם) כהן גדול: את פרציהן, לדעתיו מוסב על ערי ישראל, וזה כוונ
 הנקבה, כי עיר ל' נקבה: והרסחיו, מוסב על כלל האומה: ובניחיה, על הסוכה: (יב) למען
 ירשו וגו', פסוק זה הפוך הוא, ושעורו למען יראו אשר נקרא שמי עליהם את שארית אדום

נִקְרָא שְׁמִי עֲלֵיהֶם נֶאֱמַר יְהוָה
 עֲשֵׂה זֹאת: (יג) הִנֵּה יָמִים
 בָּאִים נֶאֱמַר יְהוָה וְנִגַּשׁ חוֹרֵשׁ
 בְּקוֹצֵר וְדָרַךְ עֲנָבִים בְּמִשְׁךְ
 הַזֶּרַע וְהִטִּיפוּ הַהָרִים עֲסִים
 וְכָל־הַגְּבֻעוֹת תִּהְיֶינָה גְּגֹנָה:
 (יד) וְשִׁבְתִּי אֶת־שְׁבוֹת עַמִּי יִשְׂרָאֵל
 וּבְנוֹ עָרִים נְשֻׁמוֹת וַיֵּשְׁבוּ וְנִטְעוּ
 כְּרָמִים וְשָׂחוּ אֶת־יֵינֵם וְעָשׂוּ
 גִּבּוֹת וְאָכְלוּ אֶת־פְּרִיָהֶם:
 (טו) וְנִטְעוּ עַל־אֲדָמָתָם וְלֹא
 יִנְתְּשׁוּ עוֹד מֵעַל אֲדָמָתָם אֲשֶׁר־
 נָתַתִּי לָהֶם אָמַר יְהוָה אֱלֹהֵיךָ:

זיא נאך מיינעם נאמען גע-
 נאנטט ווערדען. זא שפריכט
 דער עוויגע, דער דיעזעס
 פאללפיהרען ווירד. (יג) עס
 ווערדען צייטען קאממען,
 שפריכט דער עוויגע, ווא דער
 שניטטער אויף דען פפליגער,
 דער טרויבענטרעטער (וויג-
 צער) אויף דען זאעמאן שטא-
 סען ווירד; פאן דען בערגען
 ווירד זיסעס טרויפעלן, אונד
 דיא היגעל ווערדען צו צער-
 פליעסען שיינען; (יד) אד
 ווערדע אלסראן מיין פאלק
 אויס דעם עלענדע פיהרען,
 זיא ווערדען דיא עראדעטען
 שטעדטע וויעדער אויפבויען,
 אונד זיא בעוואהנען, וויינבער-
 גע פפלאנצען, אונד איהרען
 וויי טרוינקען, גערטען אנלע-
 גען, אונד איהרע פריכטע גע-
 ניעסען; (טו) אד ווערדע זיא
 אויף איהרעם ערד באדען איינ-
 פפלאנצען, דאס זא ניע וויע-
 דער אויס דעם לאנדע, דאז איך
 שפריכט דער עוויגע, דיין גאטט.

ר ש י

אח שארית אדום ואת כל הגוים כי נקרא שמי עליהם: אשר. כמו כי: (יג) ונגש חורש בקולר.
 והשיג דיש את כליר וכליר ישיג את זרע (ויקרא כ"ו) לא יספיקו לחרוש עד שיבא הקליר ולא
 יספיקו לכלור עד שיבא עת הזרע: תחמוגנה. תירגום יונתן יתפלגן קרקע עבודה מתמוגג'
 בבא גשמים: עסים. יין טוב ומחוק:

ב א ו ר

וכל הגוים: וכל הגוים, ר"ל עמים רבים, כהוראת מלת כל לפעמים על הרוב (עיין עקרים
 מאמר ב' פרשה ב'); ואמר שארית אדום, כי עשרת אלפים איש הבה אמליה (מלכים ב' י"ד י'),
 ויחנן שרמז גם בזה על ימי יוחנן כ"הג, פי הוא כבש במלחמה אחת את כל ארץ אדום ויכניעם
 תחת ידו, כנזכר בספר יסיון לעזרים: (יג) ונגש חורש בקוצר, דע כי זמן החרישה בארלות
 הקדש הוא סוף חשון ותחלת טבת, וזמן הקלירה הוא סוף ניסן ואייר ותחלת סיון, ובאר
 להם הנביא שיהא השנה מזוכנת כל כך והתבואה מרובה עד שיעסקו בקלירה ודישה עד זמן
 החרישה. והיא זרבה יתירה מזרבת משה שאמר, והשיג לכם דיש את כליר, כי מתחלת הדייש
 עד תחלת הכליר הוא רק בארבעה חדשים, אך מתחלת הקלירה עד תחלת החרישה הוא כשבעה
 חדשים: ודרך ענבים במשך הירע, ע"ד שאמר משה וכליר ישיג את זרע (ויקרא כ"ה ה'):
 והטפו ההרים, מרוב היין הגדל בהרים יטוף העסים מהם, ועסים שם נולל לכל משקה הנא
 מפירות הנסמטים: הגבעות החמוגנה, מרוב חלב הלחן הרועות שמה יתראו הגבעות כאלו
 נמוגים המה: (יד) ושיבה אח שבות עמי וגו' ובנו, כלומר כאשר אשוב אז יבנו הערי' הנשמות
 וישנו גם לבטח, חלף אשר אשר לכם הנביא כהיותם פושעים בה', נתי גזית בניתם ולא תשנו
 גם וגו': (טו) ונטעתים על אדמתם, כיתד הנוטע במקום נאמן אשר לא ימוש. והנה כבר
 הערנו במקום אשר כי דברי הנבואה לרוב על תנאי נאמרו, אם לא ישובו למעלליהם הרע'.

ולדעת קלח רמו על הגאולה העתידה, ואשרי הממכה ויגיע לקן. —

